
AZ ORSZÁGOS RABBIEGYESÜLET

HAVI KÖZLÖNYE

Szerkeszti Dr. NEUMANN EDE.

Előfizetési ára évi 6 korona. Az egyesület tagjai a tagsági díj fejében kapják.
A kéziratok és előfizetési díjak a szerkesztőhöz küldendők.

Istentiszteletünk.

I.

A vallás táplálékára sóvárgó hivek ismét megtöltik templomainkat. A fenséges mozzanatokban és kegyeletes emlékekben oly gazdag szent napok fokozott áhitatra készítetik a lelkeket és azok, a kikre a vallásos építés gondjai vannak bizva, egész ügyekezettel azon vannak, hogy a szivek fogékony-ságát feladataik és céljaik szolgálatában kellően értékesítsék, hogy a termékenység magasbecsü pillanatai meghozzák gyümölcseiket.

De ezzel az iparkodással még nincsenek teljesítve a hivatásunktól ránk rótt komoly kötelességek. Nem érhetjük be azzal, hogy a szokott kereteken belül kihasználjuk azokat a *szük* alkalmakat, melyeket istentiszteletünk rendelkezésünkre bocsát, hogy a hivek lelkéhez férközzünk, hanem magát az istentiszteletet is komoly megfigyelés tárgyává kell tennünk és annak az ünnepnek kapcsán, mely a saját munkánk, hivatásunk betöltésében kifejtett buzgóságunk és vallásos állapotaink lelkiismeretes megvizsgálására szólít fel bennünket, azzal a kérdéssel foglalkoznunk, hogy istentiszteletünk jelenlegi mivolta megfelel-e annak a jelentőségnek, a melyre a közös áhitat korunk vallásos életében emelkedett, hogy egyes alkotórészei nem kívánnak-e átido-mitást, mások a célnak jobban megfelelő elhelyezést, hogy a lényeges nem szorul-e háttérbe és nem ejt-e csorbát a lelki hatáson a kevésbé fontosnak előrenyomulása és elhatalmasodása.

A templomi istentisztelet napjainkban a vallásos élet legnevezetesebb nyilvánulása. Polgári és társadalmi viszonyaink alakulása számos intézményünk meggyengülését okozta. Sajnos jelenség, melyet őszintén fájlalunk, a melynek megváltoztatásán egész odaadásunkkal fáradoznunk kell, de a melyet figyelmen kívül hagynunk nem szabad. A templomi istentisztelet még egy-két emberöltővel ezelőtt csak egyik és nem is legfontosabb és legjellegzetesebb megnyilatkozása volt a zsidó hitéletnek, mely élénken pezsgett a

családokban, melyet hűségesen gondozott a nevelés, táplált a szombat megszentelése, a melyet ritkán zavartak meg káros befolyások. Nem is lehetett hitelétről szólni, mert az egész élet a vallásos kultusz keretébe volt foglalva és minden körében a vallástörvényhez és a hagyományos szokáshoz való ragaszkodást tükröztette. Ez, fájdalom, megszűnt és csak gondos, serény munkától várhatunk termékenységet és virulást ott, a hol most meddőség uralkodik. Annál nagyobb jelentősége van annak az intézménynek, a mely a hivek köztudatában a vallásos életnek jelenleg legkiválóbb, számosnál egyetlen képviselője. Azt kell fokozott mértékben gondoznunk, a tökéletességig fejlesztenünk, úgy alakítanunk, hogy még azok igényeit is kielégítse, a kikben a vallás intézményei iránt való érdeklődés csakis azok bírálásában mutatkozik, hogy meghódítsa a közönyöset, hogy oly hatások induljanak ki tőle, a melyek *egész* vallásos életünket megtermékenyítik és azoknak az intézményeknek is visszaadják jelentőségüket, a melyek a hivek számos körében meginogtak.

Kicsiny, küzködő gyülekezetek is nagy áldozatok árán az áhitat új ol-tárait emelik, a nagyobbak gyakran fényes palotákat építenek Isten dicsőségére, ebben is kifejezésre juttatva azt a nagy jelentőséget, a melyet az istentiszteletnek tulajdonítanak; erejüket sokszor tulszárnyaló, a vallás más intézményeit, különösen a nevelést megrövidítő áldozatokat hoznak, hogy az istentisztelet mennél ünnepélyesebb és pompásabb vagy, hogy mi is az esztetika köréből vett és vallásos értékek jelzésére nagyon is alkalmatlan, de közkeletű kifejezéssel éljünk: „szebb“ legyen, nem kell-e a vallásos élet őreinek és hivatásos gondozóinak mindent megtenniök, hogy a tartalom megfeleljen a külső keretnek, hogy az eredmény arányban legyen a kitűzött cél fontosságával és az annak a szolgálatában felhasznált eszközök gazdagságával?

*

Midőn istentiszteletünk felett szemlét tartunk, különösen a szombati és ünnepnapi áhitat az, a mely magára vonja figyelmünket. Nem akarjuk ezzel a hétköznapi ima jelentőségét alászállítani. Sőt inkább hangsúlyozzuk, hogy nagy hibának tartjuk azt a mostoha bánásmódot, a melynek a legtöbb gyülekezetben részese. A vallás *méltósága* nem ismer különbséget ünnep és hétköznap között. A templomban soha köznapinak nincs helye. Azért jelenünk meg Isten házában, hogy azt levessük.

Rendkívül csekély azok száma, a kiket a közös imára való vágy még napjainkban is arra készlet, hogy a hétköznapi istentiszteletben részt vegyenek, olyanokkal találkozunk tehát a templomban, a kiket tisztán a *kegyelet* visz oda és a kikről nem tételezhetjük fel, hogy az istentisztelet bárminő formája megfelel majd nekik és hogy az annak az elhanyagolásából származó zavaró körülmények nem fogják a *vallástól* elidegeníteni őket. Ennek folytán a hétköznapi istentiszteletre is gondot kell fordítanunk. A hely, a melyen végzük, legyen alkalmas az áhitatra, az előimádkozó személye ne essék ki-

fogás alá, az istentisztelet maga egyszerűsége mellett sem szűküljön minden ünnepélyesség és hangulatosság nélkül. Egyszerűség nem jelenthet porgyolaságot és sivárságot.

Legfontosabb azonban mégis a szombati és ünnepnap i áhitat, a melyet az alkalom és a hívek nagyobb számának részvétele a jelentőség magasabb fokára emel. Vajjon ez megfelel-e a követelményeknek, vajjon kielégítheti-e azokat, a kiknek hivatásos kötelességük az istentiszteletet a zsidó hagyomány irányítása szerint és az elérendő vallásos célhoz mértén alakítani, vajjon kellő vonzó erőt gyakorolhat-e azokra, a kiknek lelkét táplálni, akaratára hatni óhajtunk, vajjon nem magában az istentiszteletben rejlik-e legalább részben oka annak, hogy számosan templomaink küszöbét soha sem lépik át?

Ősrégi hagyomány szerint *ima* és *tanítás* kell, hogy harmonikusan egyesüljenek istentiszteletünkben. Az a nagy vallásos átalakulás, mely a babiloni exilium idején indult meg, a *tanító* elem jelentőségét fokozta és sok századon át az volt a gondozás legfőbb tárgya. A tóralekciók, későbbben a prófétai olvasmányok, a felolvasott igék fordítása és a hozzájuk fűződő elmélkedések mellett az imának alárendelt jelentősége volt. Ez a viszony időjárával megváltozott, de jellemző a tanító elem különös gondozására irányuló törekvésre nézve, hogy a zsinagógai költők is, a kik poetai műveikkel az istentiszteletnek számos század alatt kialakult imarészeit diszítették, azokba is nagyon sok tanító elemet szőttek és az agadisták gondolatjainak adtak költői mezt. A középkor sanyaruságai az ima jelentőségét gyarapították. A kik oly sokat szenvedtek, abból meritettek vigaszt és reményt. De azért a tanító elem nem szorult háttérbe. Ott voltak a lekción csorbitatlan érvényükben és megfelelő hatásukkal. Csak a prédikáció kezdett hanyatlani, majd ennek folytán háttérbe szorulni, míg a múlt századnak Németországban megindult vallásos regenerációja azt régi jelentőségében fel nem támasztotta. Első helyen magában Németországban.

A mi istentiszteletünkben — most már a magyar állapotokat értve — ez a megújulás, mely azonban inkább a régihez és eredetihez való visszatérés, mint újítás, még csak most kezdődik. Hozzánk is eljutnak azok az eszmék, a melyek a nyugati országokat már meghódították, de lassu, nehézkes menetben, félénken és botorkálva. Pedig nagyon fontos érdekek parancsolják, hogy győzelmesen előnyomuljanak és hogy diadalukat kellő energiával siettessük.

Istentiszteletünk még mindig csaknem kizárólag az imának van szentelve. Megvan ugyan benne tanító alkotórészként a lekción, de oly alakban, hogy semmiféle célt nem szolgál, sőt sok helyen oly zavaró elemekkel vegyítve, melyek minden hangulatot lerontanak és a hely méltóságát sértik. Számosan a tóraolvasás alatt el is hagyják a templomot, mások megragadják az alkalmat, hogy szomszédjaikkal élénk eszmecserét folytassanak oly dolgokról, melyek Isten szavával nagyon laza összefüggésben vannak. Egyházi beszéd, elmélkedés, exhortáció, mint az istentisztelet második tanító

alkotórésze sok vidéki hitközségben közönséges szombaton ritkaság számba megy. Nagyon sok és nagy vidéki gyülekezetet ismerünk, a melyekben az egyes ünnepek között lefolyó, hónapokra terjedő időszakban alig hangzik fel a lelkész szava. Vannak kartársaink között nem kevesen, a kik azt a nézetet vallják, hogy a hivek a hitszónoklatban eseményt kell, hogy lássanak. Esemény pedig, figyelmet, feltűnést keltő, csak ritkán fordulhat elő.

Istentiszteletünkben tehát az ima dominál. És milyen ez az ima? Tartalmáról nem szólunk. A nemzedékek hosszú sorának a lelki erő és megújulás, a szív békéjének és boldogságának, a vigasztalásnak és örömeinek kutforása volt. De nyelvét a hivek tulnyomó többsége nem érti. Tartalmáról csak akkor szerezhetnek tudomást, ha fordítását olvassák. De erre nincs alkalmuk. Mert imáinkat nem mondják el, nem olvassák fel, hanem éneklik. Még pedig — legalább a városi templomokban — zenekísérettel. A figyelem tehát teljesen le van foglalva.

És ezzel eljutottunk istentiszteletünk legkényesebb pontjához. Csupa ének és zene. Még pedig gyakran az ima tartalmával egyáltalán össze nem férő hangok. Nem egyszer valóságos szerencsének kell tekintenünk a hivek héber nyelvismeretének hiányát, midőn tanúi vagyunk annak a szinte hihetetlen önkénynek, a melylyel a zsinagógai „művészet“ imáinkkal elbánik. Mintha templomaink rendeltetése tisztán csak a gyönyörködtetés volna. Mintha az Isten imádatára való alkalmakat fel szabadna használni, le szabadna foglalni arra, hogy a hallgatók zenei élvezetben részesüljenek. Gyakran hallunk dicsérő nyilatkozatokat, a melyekben azonban nem elismerés, hanem gáncs és súlyos vád szó al meg. Ha azt mondják, hogy a templom operára emlékeztet, ezt nem szabadna bóknak, hanem komoly szemrehányásnak tekinteni.

Jogosult, sőt kívánatos és szükséges, hogy megfelelő ének és zene hozzájáruljon az áhitat felkeltéséhez, hogy a hivekben fokozzák azt a szent hangulatot, mely lelkükben támad, midőn imádkoznak, de káros hatással van, ha túltengésével megfosztja őket attól a lehetőségtől, hogy imádkozzanak. Ha az Istenhez való felemelkedés, a lélek sóvárgó vágya, öröme vagy bánata, hálája vagy kesergése, a szív boldogsága, ujjongása, panasza vagy feljajdulása, énekben szólal meg, ha Istennek magasztalása, mindenhatóságának, irgalmának, dicsőségének hirdetése a hangok harmoniájában zendül fel, ezt értjük, de ha törvényes intézkedéseket vagy történeti megemlékezéseket tartalmazó idézetek szolgálnak alkalmul éneki és zenei előadásokra, ezt a vallás komolyságával, a templom méltóságával össze nem férőnek kell tekintenünk.

Itt tehát gyökeres javításra van szükség. *Vissza kell adnunk templomainkat a vallásnak.* Meg kell vonnunk az ének és zene határait. És az istentisztelet egyes alkotórészeinél megengedve a változatosságot, sulyt kell helyoznunk arra, hogy az egész gyülekezet sajátjává váljanak az énekek, hogy a hivek ne csak hallgassanak, hanem maguk is énekeljenek. A repertoár tulajdonságos gazdagsága ártalmára van az áhitatnak, míg a dalaim megszokottsága

annak egyik hathatós segédeszköze. Olyan énekeket kívánunk tehát, a melyek egyszerűségük és templomi jellegüknél fogva alkalmasak arra, hogy a gyülekezet ajkairól hangozzanak fel és az orgona kísérete szolgáljon arra, hogy ezt lehetővé tegye, hogy az iskolázatlan hangokat harmoniában egyesítse. Csak az istentisztelet kimagasló, legünnepélyesebb mozzanatai — a kedussa és hasonlók — engedjenek nagyobb érvényesülést az éneknek és zenének. Itt azonban meg kell követelnünk a tartalomhoz való szoros alkalmazkodást, a hagyományos dallamok felhasználását és mindannak kerülését, a mi a templomi ének komolyságán és fenségén csorbát ejt, a mi csak távolról is szinpadi hatások hajhászásának a benyomását teszi. Tisztába kell jönnünk azzal, hogy a templomban nem pusztán csak művészeti szempontok irányadók és hogy önámítás azt a figyelmet, mely az éneki és zenei előadásokat különösen a zenei élvezetek nélkül szükölködő vidéki városokban kíséri, áhitatnak tekinteni. Tisztán csak gyönyörködés, de nem az ima, a lélek felemelkedésének vagy Isten előtt való megalázkodásának hangulata.

Az éneknek a jelzett okokból való korlátozása lehetővé fogja tenni a magyar imának más szempontból is nagyon kívánatos térfoglalását és a tanító elem kellő gondozását templomainkban. Nem a saját óhajunkat, hanem a hivek százezreinek most már szinte parancsoló erővel megnyilatkozó kívánóságát fejezzük ki, midőn azt mondjuk, hogy a *hagyomány szerint kötelező imák sérelme* és a különben is hosszúra nyuló istentisztelet tartamának újabb meghosszabbítása nélkül, bele kell illeszteni abba a *lelkésztől* végzendő magyar imákat és a *gyülekezet* magyar énekét. Azt hisszük, hogy merőben szükségtelen ezt megokolni; a ki nem zárkózik el annak a méltánylása elől, a mi a hivek közóhajának erejével hat, a mi ellen a legkonzervativebb felfogás mellett sem lehet felhozni semmit, a mi külföldi hittestvéreinknél fényesen bevált, csak azt kívánhatja, hogy magyar templomainkban is mennél előbb honosodjék meg a hivek anyanyelve. Ne legyen istentisztelet, a melyen a lelkész a hivek egyetemességétől értett nyelven nem tolmácsolja a lelkek ájtatos érzelmeit, ne legyen családi esemény, melyet vallásos vonatkozásaiban érthető nyelven nem méltat a rabbi, a kinek végre-valahá: a templomban, az *istentisztelet* körében meg kell adni azt a helyet, a mely hivatásánál fogva megilleti.

A rabbikar tekintélye.

Egy kedves iskolatársam borkereskedést készülvén alapítani, tulságos bizalommal világi ügyekben való jártasságom iránt, az életbe vágó ügyet velem is meghányta-vetette és végül felém nyujtván egy pohárkát, így szólt: „Kóstold meg ezt a bort!” „Jó” — mondom. „Te illetékes vagy” — jeler: ti ki derült arccal — „mert te nem érted.” Azóta bátorsággal szólok hozzá minden tárgyhoz, melyhez „nem értek” és aggodalommal minden tárgyhoz,

melyhez értek (legalább úgy gondolom). A prédikációnál pl. már nem kockázatok olyan könnyedén ítéletet, mint a bornál, mert abban a — bizonyára téves — hitben élek, hogy értem. Midőn egy kiváló és közszeretben álló férfi alkalmadtán kérdést intézett hozzám: „Mit szólsz a beszédhez?” azt feleltem: „Én nem vagyok illetékes, mert én értem, te illetékes vagy, mert te nem érted. Mit szólsz tehát te?” Szóval: *azon ügyekben, melyekben a nagy közönség ítélete dönt, a laikus illetékes, nem a szakember.* Ebből a paradox tételből veszem én a bátorságot arra, hogy a rabbi tekintélyéről egyet-mást elmondjak: ebben a kérdésben én publikum vagyok, hivatott ítélő. Nem értem, tehát értem.

Sok ága-boga van ennek a kérdésnek, nem szándékozom sem egy cikk, sem egy könyv keretében kimerítően tárgyalni. Ez utóbbi alakban megtette ezt Dr. Flesch Ármin tisztelt kartársunk, de egy pontot kifelejtett. Megmondta azt, a mi az *egyes rabbi* tekintélyének árt, de nem mondta meg azt, a mi az *egész rabbikar* tekintélyének árt. S mindjárt ki is mondom, hogy mi ez. *A rabbikar tekintélyének legjobban az árt, ha rabbi gyalázza a rabbikat.* A rabbi nincs elkényeztetve. A zsidó nép nagy kritikus lévén, minden időben alapos birálatot gyakorolt az ő vezérei fölött. Az agadista szerint Mózes az elsőszülöttek körüli eljárásból kifolyólag holmi nemzeti sikkasztással gyanúsították. Ha ez nem is jellemző a pusztában vándorló Izraélre, jellemző az agadista publikumára. A kritizáló szükséglet, a mely ma vezércikkekben ömlik ki, hajdanában a rabbi szapulásában talált kiutat. Ez volt a helyzet minden időben, de azért a rabbik fejedelmek voltak, mint a talmud mondja. A rabbi tekintélyét nem rontotta le sem egyes személyek, sem egyes csoportok birálgatása. A napirenden levő torzsalkodások egyes rabbik és községek közt legfeljebb az illető rabbi tekintélyének ártottak, de nem az egész rabbikar tekintélyének. Ez a tekintély oly szilárd alapon nyugodott, hogy nagy rabbik országokra szóló viszályai — pl. Eibenschütz-Emden per — sem tudták megrendíteni. Egyének harca volt és a hivek is ilyenek tekintették. Ártott az egyéneknek, de nem ártott a karnak.

Már ezen rövid történelmi visszpillantás mutatja, hogy a XIX. század elejéig a rabbikar tekintélye — egyes országok muló jelenségeitől eltekintve — rendületlenül állott. Ha már most kérdezzük, hogy mely körülmények rendítették meg, sokféle válaszra lehetünk elkészülve. Eleve elismerjük, hogy ezekben valamely igaz mag van, hogy tehát több ok együttműködésének hatásával állunk szemben. De merjük állítani, hogy hazánkban — a többi országokat itt mellőzhetjük — a rabbitekintélyre az első súlyos csapást rabbik mérték. Ártatlan, jámbor rabbik, kik a világi műveltség terjedése korában átkokat szórtak az ő képmásuktól elütő rabbikra. Tiszta volt a szándékuk, de nem a látásuk. Az örökös leszólás árja alámosta az alapot, melyen a rabbitekintély nyugodott. Minél tekintélyesebb volt a rabbi, ki kartársait kisebbitette, annál veszedelmesebb volt a szava az egész rabbikar tekintélyére. A közönség széles rétegei nem disztigváltak rabbi és rabbi közt és

nem látták be, hogy miért tiszteljék a műveletlen papot és vessék meg a művelt papot. A hivek nap-nap után rabbik részéről szólítottán fel bíról, hozzászórtak az ítélkezéshez és ítéltek. Az elvetett bomba rendszerint a bombavetőt is széttépi.

Nem mondjuk, hogy az itt röviden vázolt jelenség egyedüli oka a rabbitekintély alászállásának, de állíthatjuk, hogy egyik fontos tényezője volt. Midőn ezt megállapítjuk, teszszük ezt sine ira et studio. Nem dobunk senkire sem követ, sőt elismerjük a legtöbb résztvevőnél a szándék tisztaságát. A harag vezérelte őket, a harag pedig rossz tanácsadó. Megállapítjuk pusztán a történelmi tény, még pedig nem azért, hogy rekrimináljunk, hanem azért, hogy a multak jelenségeiből levonjuk a jelennek szóló tanulságokat. Mert ez a jelenség, fájdalom, nem pusztán a multé. A régi régime emberei nem tanultak és nem felejtettek semmit. A káromlás a tetemesen megfogyatkozott sereg részéről mai napig folyik és hatása ugyanaz, mint a multban volt: a rabbitekintély alászállása. Egy nagy változás mégis konstatalható. A modern községek hiveinek fülét a szóban forgó körök többé nem bírják és így vak ténykedésükkel csak önmaguknak ártanak, a mit úgy a zsidóság, mint a sujtottak szempontjából őszintén sajnálunk.

Ezen megfigyelésemet, melyet hosszú évekkal ezelőtt nyomtatásban is közöltem, megerősíti egy nem rég megjelent cikk. Az íróját nem ismerem, de a szerkesztő közlése szerint fiatal jogász. Fiatal is, nem is céhbeli, tehát publikum és így bevezető tételünk szerint „illetékes.“ Félreértés kikerülése végett nyomatékosan hangsulyozzuk, hogy csupán arra a pontra nézve illetékes, hogy mily hatást tesz a laikusra az, ha az egyik rabbi a másikat a nyilvánosság előtt meghurcolja. Természetesen arra is, hogy milyen hatást gyakorol a községekre, ha az egyik rabbi nemcsak a másikat, hanem számos rabbit, sőt azoknak egész csoportját állandóan gucsmolja. A szóban forgó cikkrészlet így hangzik:

„S mindennek természetes következménye az volna, hogy a rabbik tekintélye nőten nő. S mit tapasztalunk? Hogy a tisztelet pártol tőlük el-el, s mindinkább alább-alább száll. Miért? Mi az oka annak, hogy a mi egy Löw Lipótnak nem sikerült: a rabbinismus tekintélyének aláasása s a mi a neológia főtörekvése volt — ez most Löw nélkül, nem a neológiában, hanem az orthodoxyában kap lábra? Talán a mindinkább terjedő vallástalanság? Hisz ez lehetetlenség, mert az orthodoxok vallásosak! Vallástalanok csak a neológok között vannak. S mégis! ott tisztelik-becsülik a papot, mig nálunk a rabbik tekintélye a minimumra szoritkozik. A rabbival ki sem törődik, véleményére ki sem kíváncsi. Sőt a bíróság kiküldése is hiábavalónak bizonyult. A bészidin ítéletét az a fél, melyet sujt, negligálja s ügyét a szolgabíróságghoz viszi. A rabbik ítéletében nem bizik, nem hisz. Tényként konstatalható tehát a rabbitekintély sülyedése. De kiben s miben keresendő a hiba, ki és mi az oka? *A hibát rabbijainkban kell keresnünk s ott meg is találjuk.*

Harcban áll a mai magyar zsidóság. Elvi harc folyik a két párt között.

Az elvi harc nem lépte túl mindezideig a kellő határt. Harcolt mindkét fél a maga igazáért. De — úgy látszik — most más irányt kezd venni a harc. Személyeskedéssé fajul a harc, azaz egyesek ezzé szeretnék lealacsonyítani. S nem érvel támadják az érvet, hanem úgy akarják ügyüket szolgálni, hogy az ellenfelet lepocskondiázzák. Rabbi rabbit hurcol meg a nyilvánosság előtt — ez a legujabb bolondgomba. A közvélemény, ki eddig bizott az egyikben-másikban, hitét veszti s mindkettőt utálja.“

Nobel-díjat érdemel az, a ki kitalálja, hogy ezek az állítások hol láttak napvilágot. A „Magyar Rabbik“-ban (IV, 118—119.), kérem szeretettel, abban a „Magyar Rabbik“-ban, a mely a világ összes rabbijainak nesztorát sem kímélte, a mely a jelenkor legnagyobb modern zsidó tudósát, mint adat-vadászt, lekicsinyelte, a mely a Rabbi Egyesület két alelnökét megdobálta és más nagy hitközség — csakis nagy hitközség — rabbijait több ízben „kiszerveztette.“ A „Magyar Rabbik“-ban jelenik meg a kijelentés: „Az elvi harc nem lépte túl mindezideig a kellő határt.“ „Rabbi rabbit hurcol meg a nyilvánosság előtt — ez a legujabb bolondgomba.“ Miért „a legujabb?“ Hát nem hurcolja meg a „Magyar Rabbik“ rabbi-szerkesztője lapja fennállása óta majdnem minden számban, hol az egyik, hol a másik rabbit a nyilvánosság előtt? Miért háborodik fel a „Magyar Rabbik“ azon, ha rabbi a német A. I. R.-ban egy 70 éves rabbit a név kiírása nélkül kritizál és miért nem háborodik fel azon, mikor ő maga név kiírásával egy 90 éves rabbit leszól? Ha oly érzékeny a rabbitekintélyre, miért „hurcolja“ ő meg a nagy községek rabbijait? Miért tisztelje a laikus a rabbit, ha a „Magyar Rabbik“ sem tiszteli? Miért tudja a „Magyar Rabbik“, hogy a község vallástalan életeért a rabbi nem felelős akkor, mikor apósáról van szó és miért nem tudja akkor, mikor ő maga ezen a címen becsméri a rabbikat?

Az orthodoxia hazánkban — nyomdafesték alakjában — tenger mérget ontott már a művelt rabbikra, kik közt saját kijelentése szerint a „Magyar Rabbik“ és köre is áll, de bátran mondható, hogy ezek az orth. organumok olvasóikban nem rendítették meg annyira a rabbitekintélyt, mint a „Magyar Rabbik“ a saját olvasóiban. Tanu reá a „fiatal joghallgató“, kit már egy ilyen cikk kihozott a sodrából. És a „Magyar Rabbik“ szerkesztője még szó szerint ezt írja: „Ha a pétervásári rabbi olyan gáonnak is tartja magát, hogy megleckézteti ama rabbikat, a hizzóharu bichvaud chavéréchem előtte ismeretlen fogalom.“ (i. h. 122. 1.) Régóta nézzük ezt a szomorú ténykedést és vártuk a magábaszállást. De hiába, elmúlt már az ismert három év. Azt hisszük, hogy ebben az organumban, a mely avatatlan kézbe nem kerül, szóvá tehattük ezt a rabbikar történetében példátlan eljárást. Nem szívesen tettük és minden esetre bocsánatot kérünk.

De a kellően ápoltság egészséges szervezet nem pusztul el, ha némi kóros tünetek mutatkoznak is rajta. A rabbikar is ilyen szervezet. Ha minden rabbi kényes lesz a kar becsületére, a mint ez a modern rabbiknál örvendetesen tapasztalható, akkor a kar tekintélyének megkezdődött emelkedése

állandó lesz. Csak nem szabad tulságos igényekkel fellépni. Meg kell gondolni, hogy a modern szellem a tekintély-kultusznak ellensége. A közhatalom birlalói szintén vesztettek tekintélyükből. De ha a modern szellem sebet ütött az egyének tekintélyén, megadta az eszközt is, a mely által a seb gyógyítható. Minden téren az egyesülést hozta létre. A mit elvett az egyéntől, azt sokszorosán visszaadta a karnak. Ez a szellem hozta létre az Országos Rabbiegyesületet is, melynek egyik feladata, hogy a rabbikar tekintélyével fedezze a rabbi tekintélyét. Nincs kétség a fölött, hogy az Egyesület az összeség erejével meg fogja szüntetni ama fonákságokat, melyek a rabbiállás körül még modern községekben is fennállanak.

Ez, valamint általában a rabbiállás méltóságának emelése első rendű felekezeti érdek. A zsidóság az egész világon válságos helyzetben van társadalmilag és vallásilag egyaránt. Az európai kultúra az összes vallások talaját aláaknázza, a legnagyobb veszedelmet a kisebbségekre zuditja. A modern élet végig gázolt legszentebb intézményünkön, a szombaton, és kiforgatta a zsidó házat ősi mivoltából. Oly közömbösség terjedt el, a milyenre hosszú multunkban alig van példa. Ezek tények, melyeken sem sóhajokkal, sem káromlással változtatni nem lehet. A zsidó nép kétezeréves vallási nevelésének eredménye forog kockán. Ily veszedelmes helyzetben az apró érdekeknek el kell némulniok és a féltő torzsalkodásnak meg kell szünnie. A probléma nehéz és megoldására a legjobb erőket kell megnyerni. Ez pedig csak akkor sikerülhet, ha a rabbipálya nem csak állás, hanem méltóság is lesz. Így volt ez a legujabb korig és ilyennek kívánják most is felekezetünk legjobbjai. A rabbikar a zsidóság jövőjeért dolgozik akkor, mikor a rabbiállás emelésén fáradozik és a rabbitekintélyt megóvjá. *Ez a tekintély a sikeres munka előfeltétele; a ki bármily alakban ennek megingálására tör, tudva vagy nem tudva, a zsidóság ellen tör.*

Budapest.

Dr. Blau Lajos.

Szervezkedési mozgalmak.

Teljesen igaza van Dr. Steinherz kollega urnak, mikor azt mondja e Közlöny juliusi számában, hogy itt az ideje, hogy a rabbik megszólaljanak e fontos kérdésben. Elég csodálatos, de egyuttal jellemző, hogy a hónapok óta tartó mozgalomban, mely az egységes szervezet érdekében indult, sokféle hangot lehetett hallani, de egyetlen rabbiét sem. Mintha nem is érdekelné őket az ügy; pedig nem ugy van. Jellemző azonban ez a csodálatos tény a kongresszusi párt berendezkedésére. Mikor a felekezet életbevágó kérdéseiről van szó, mindig és minduntalan *csak* a világi férfiak állanak elő, rabbit azonban nem látni velük soha. Ismerjük a régi frázist, hogy hisz nem vallási kérdésekről tárgyalnak, hanem csak adminisztratív dolgokról, ehhez pedig elegendők a világi urak. Mintha bizony a felekezet, a hitközség az

adminisztráció kedvéért volna, mintha bizony el lehetne a hitközség bármely ténykedését a vallástól választani. Nagyon helyesen mondja Dr. Stern (Oest. Wochenschrift, 33. sz.), „hogy a hitközségnek nem azért van jelentősége, hogy X. Y. ur az elnöke, hanem azért, mert *vallási* intézményei vannak, mert *rabbija* van, mert *vallásos* közösséget képez.“

A mikor tehát felekezeti szervezkedésről van szó, az egyedül a vallás érdekében történik és azért is ott első sorban a rabbiknak van helyük és szavuk, a kik legalább annyit értenek a dologhoz, mint a világiak. De a kongresszusi párt, mely a kongresszus óta lefolyt 40 év alatt sem tanulta meg, hogy a rabbikat mellőző politikáján változtatnia kell és sajnos, mi kongresszusi községek rabbijai sem tudtuk eddig elérni, hogy az a régi bűn jóvátétessék. Megvannak ennek a mélyen járó okai. Az *első* a rabbik szervezetlensége, a min eddig az Orsz. Rabbiegyesület sem tudott változtatni; a karszellem, az összetartás hiánya, a minek következtében nincs egységes eljárásuk a legfontosabb kérdésekben sem, nincs közösen megállapított, érvényre vihető programjuk. A *másik* ok a vallásos szellem lazasága, mely a kongresszusi pártban uralkodik és nem tekinti a felekezeti ügyet első sorban vallásinak, hanem politikainak.

Én tehát megegyezem St. kollega urral abban, hogy ideje van, hogy a rabbik megszólaljanak, de nem oly irányban, mint ő gondolja, hogy felveszük a harcot az orthodox párttal szemben, hanem előbbre való és fontosabb, méltóbb és szentebb dolog érdekében, a saját pártunk ujjaszületése, vagy hogy idegen, de közismert fogalommal jelöljem meg a dolgot, a belmissió érdekében.

A mely szekér engem fölvenni nem akar, az után én nem futok. Értjük meg végre, hogy az orthodox párt velünk egyezkedni nem akar, arra pedig kényszeríteni hatalmunk nincs, ne fussunk tehát utána. Külömben is nagy a különbség a között, ha valaki a szegénységbe beleszületik és nehezen bár, de megszokott türelemmel viseli annak a terhét, vagy pedig ha valaki gazdag volt és tönkremutván, sulyosodik rá az eddig ismeretlen állapot. Némely országban, pl. Ausztriában, nem lehetett a zsidóságnak állami törvény folytán kettéválni, ott küzdelemmel bár, de megférnek egy kalap alatt, de a hol a szétszakadás már évtizedeken át mindig mélyebbre vált, a hol nem csak imaház, de minden vallási intézmény, a legtöbb helyen még a temető is külön van a kongresszusi és az orthodox hitközségeknél egy és ugyanabban a helységben, ott egységes belszervezetet létesíteni octroy nélkül merőben lehetetlen. De ne is kívánjuk, mert az a belviszályok olyan áradatát jelentené, mely sokkal átkosabb volna még, mint a szétszakadás.

Ne az legyen tehát immár a célunk, a mi egyelőre teljesen ki van zárva a kivihetőség szempontjából, hanem az, a mi egyedül tőlünk függ. Szervezzük a kongresszusi pártot önkéntesen, teremtsünk a mai hus és vértelen kerületek helyébe élő és működő szervezetet, a mely a községeket tényleg összetartja, a mely a községek számára igazi hatóságokat teremt, a melyek azután

megállapított szabályok szerint állandó tevékenységet fejtenek ki. Ne feledjük, hogy épp a mi pártunk kisebb községei vannak leginkább a züllésnek kitéve, mert a vallásos lelkesedés hiányában nincs oly szerv, mely erősíténé, támogatná azokat, nem pénzzel, az nem minden, hanem valláserkölcsi befolyással. Számtalan kisebb község vallási intézményei teljesen felügyelet nélkül szükölködnek és nem ritkán valóságos gúnyját képezik annak, a mit képviselniök kellene. De beleszólása nincs senkinek; csak azoknak, a kik nem törődnek vele, vagy a kik önerejükől képtelenek annak helyes vezetésére, méltó ellátására. És a nagyobb községek is, melyek anyagilag képesek intézményeik fentartására, nagyon gyakran ferde utakon járnak és vallási intézményeik nem fejlődnek igazán vallásos szellemben, mert mindegyik önálló államot képez, nem akar kapcsolatban lenni a többivel és eredetiségével gyakran fejük tetejére állítja a vallás intézményeit.

Van tehát nekünk elég dolgunk *befelé*, előbb ezt végezzük el, majd azután ráérünk a külképviselet felett gondolkodni. Mi az állammal szemben kötelességünket hiven teljesítjük és azért jogunk van követelni, hogy az állam is teljesítse a magáét velünk szemben. Ha nincs országos képviselőtünknek elég ereje arra, hogy ezt kieszközölje, gondoskodjunk más módról, van elég arra. Ha pl. a zsidó vallású országos képviselők nemcsak névleg volnának azok, hanem igaz zsidó vallásosságban élők, akkor nem keresnének kibuvót, midőn a parlamentben megfelelő alkalommal felekezetükkel szemben kötelességüket kellene teljesíteniök. Bánffy sem a protestáns választókat képviseli, de azért egy percig sem habozik a protestánsok érdekében sikraszállani az 1848. XX. tc. végrehajtása ügyében. Ha tehát bármily szerencse lenne is, ha a zsidó felekezet az állammal szemben jogilag szervezett volna, ez nem oly létkérdése, mint a belső szervezés erőssége, mint a belmissio sikeres működése.

Hagyjuk tehát az orthodoxokat haladni a maguk útján és menjünk mi a magunkén, a melynek a mi megerősödésünkhöz, a mi boldogulásunkhoz kell vezetni. Ebben a munkában pedig a rabbik haladjanak elől, és ha más-ként nem, ki kell küzdeniök az őket megillető kötelességet. A kongresszusi párt szervezkedjék, ne politikai, hanem vallási célból, és akkor majd számottevőbb tényező lesz nem egyénei, nem vezető személyeiben, hanem mint allásfelekezet, akár elismeri a hivatalos orthodoxia, akár nem!

Szombathely.

Dr. Bernstein Béla.

*

T. munkatársunk a kongresszus alapján szervezett magyar zsidóságnak sürgős feladataira irányítja figyelmünket. Nagyon helyesen hangsúlyozza, hogy azokat csak akkor fogja sikeresen megoldani, ha a hitközségek élő, működő szervezetben egyesülnek és ha ez a szervezet olyan lesz, mely tagjait tényleg összetartja. Gyülekezeteink szoros összekapcsolásában látjuk mi is azt az egyetlen módot, a melylyel a magyar zsidóság vallási és felekezeti

érdekeit meg lehet védeni. Enrek kifejezést is adtunk abban a felhívásban, a mely a hitközségek szövetségének a megalakítására szólította fel felekezetünk vezérférfiait (Egyenlőség 1908, 37. szám).

Feleslegesnek tartjuk annak a kidomborítását, hogy a szervezet megalakításának munkájából papságunknak ki kell vennie a maga részét, hozzá kell járulnia az eszmének a köztudatban való megérleléséhez, utját kell egyengetnie megvalósításának és majdan annak kereteiben mennél serényebb és buzgóbb tevékenységet kifejtenie. Ezekben a lapokban is (l. Havi Közlöny 2. szám 24 l. „A rabbi tevékenysége a községkerületekben“) volt már alkalmunk rámutatni arra, hogy a rabbi hatásköre nem szorítkozhatik tisztán csak lelkesítő működésére, hanem ott van helye *mindenütt*, a hol a felekezet ügyeiről van szó, hogy joga és köteleessége szellemileg irányítani azok munkásságát, a kik a felekezet szolgálatában dolgozni akarnak.

Ezt a szellemi irányítást azonban csakis úgy képzeljük, hogy a rabbi a komoly szakférfiu szavának súlyával emelje érvényre a nézetet, melyet megalkotott magának és ügyekezzen megvalósítani azokat az eszméket, a melyektől ő, ki hivatásánál fogva mégis csak a legkomolyabban foglalkozik a felekezet ügyeivel, üdvös eredményeket vár. Tekintélyének latbavetését csakis így értjük. Nyomatékosan kiemeljük tehát, hogy teljes *harmoniót* kívánunk a felekezet u. n. világi és egyházi képviselői között és hogy nézetünk szerint a bennünket foglalkoztató kérdéseknek üdvös megoldása csak akkor remélhető, ha a vallás és a felekezet szolgálatára vállalkozó férfiak, hitközségi előjárók és rabbik, egymást megértve, vállvetett törekvésben buzgólkodnak a közös cél érdekében. Ez kizár minden antagonizmust azok között, a kiknek illetékessége minden kétségen fölül áll és a kik *minden ügyben, kell hogy támogassák egymást*.

Az alakítandó szervezetet mi a községkerületi szervezet mellett és nem a helyett képzeljük. Azt mondja t. munkatársunk, hogy az utóbbi hús és vértelen. Megengedjük, hogy jelenlegi működése nem felel meg a követelményeknek. Senkit sem elégíthet ki, a ki a megoldást sürgető nagy községi és felekezeti feladatokat szembe állítja azzal a tevékenységgel, a melyet a községkerületek kifejtenek. Nagy időközökben egy-egy gyűlés, a melyen számos lelkes beszéd hangzik fel, a melyen határozatokat is hoznak, szép és fontos határozatokat, a melyek üdvös hatással is lehetnének, ha azokat végre is hajtanák. Egy-egy ilyen gyűlés gyakran bővelkedik értékes mozzanatokban, de utána rendszerint hosszú álom következik, a mely alatt nem történik semmi. A községkerület egész tevékenysége az egyes gyűlések között lefolyó nagy időszakokban az *alvó* testnek életműködése. De vajjon a községkerület szervezete tehet-e erről? Vajjon van-e organizmus, a mely hat és működik, ha szerveit a szükséges *erők* nem mozgatják? Ha a vezérek mögött lelkes sereg állana, ha az ő buzgalmuk hevitené azokat is, a kik zászlajuk alá se-reglettek, ennek az intézménynek meddősége régen termékenységé és virág-zássá változott volna.

Ne nyuljunk tehát a községkerületekhez. Örüljünk, hogy legalább ezek vannak meg. És az alakítandó szervezetnek az legyen egyik feladata, hogy ezt a már fennálló intézményt, a melynek *törvényes* alapja van és a melyen mégis csak fel kell épülnie majd a magyar zsidóság autonomikus szervezetének, megszilárdítsa és *fejlessze*.

T. munkatársunknak még egy kívánságához kell már ez alkalommal észrevételünket fűznünk. Hatóságról szól, mely a hitközségek vallásos intézményei felett felügyeletet gyakoroljon. A mennyiben ezt úgy kívánja érteni, hogy az alakítandó szervezet közegei által az egyes, különösen kicsiny és gyenge gyülekezetek vallásos gondozását eszközöltesse, ehhez készségesen hozzájárulunk és ez megfelel az ORE 1907. december havi választmányi gyűlésén előadott indítványnak is. De károsnak, sőt veszélyesnek tartanók annak a lehetőségnek csak a megfontolását is, hogy bárminő hatóság beavatkozzék az egyes hitközségek vallásos életébe. Hatóságunk a vallásos törvény. Ennek értelmezése és alkalmazása a gyülekezet rabbijának tisztje. A mennyiben bárminő alakulás új vallásos intézkedéseket kívánna, ezeknek megtétele a rabbik egyetemességének dolga, a melynek Egyesületünkben már megvan az az organuma, a melyet nekünk forummá kell fejlesztenünk. De egyebekben a hitközségek szabadságát csorbítanunk nem lehet. Soha sem volt teljes egyformaság, a szellemiek uniformizálását sem szükségesnek, sem üdvösnek nem tartjuk.

Egyebekben a t. kartársak szíves figyelmébe ajánljuk mindezeket a kérdéseket. Rendkívül fontosak, egyesek életbevágók. Megnyitjuk az eszmecserét, méltóztassék részt venni benne.

Lelkészkedjünk.

Pártkülönbség nélkül, minden táborban, minden pártárnyalathoz tartozó hitközségekben közös és általános az a jelenség, hogy a rabbinak nincs tekintélye és befolyása. A laikus közönség ezt a káröröm egy nemével szemléli, mert azt hiszi, hogy ez a rabbi baja. Pedig nagyon tévednek. Annyi igaz, hogy a rabbinak fájdalmas az, hogy szavai olyanok, mint a pusztában elhangzó szó, visszhangra nem találhatnak. Legjobb szándékait, legszebb terveit, legnemesebb ideáit nem érvényesítheti, nem bírja megvalósítani. Hivatást érez magában a vezetésre és irányításra; át van hatva a lelkes ambíciótól, hogy hasznossá tegye magát; hogy áldásosan működjék a közjó érdekében; hogy tevékenységét nyomok jelezzék; szeretné hitközségét és híveit erkölcsi magaslatra emelni: de minden törekvése kárba vész, minden fáradozása hiábavaló, minden munkálkodása hajótörést szenved, mert hiányzik az a tekintély, mely buzdításainak és serkentéseinek kellő súlyt és nyomatékot kölcsönözzön.

Hát ez igaz, fájdalmat okoz a rabbinak, a mint fáj a szülőnek, ha gyer-

mekei nem fogadnak szót, de mint itt a gyermekek, úgy ott a hitközség és a hivek, illetve, mivel országos tünetről van szó, a felekezet vallja kárát a szófogadatlanságnak. A hitközségek laikus vezetősége ugyanis csak a pénzkezeléssel foglalkozik és úgy önmaga, valamint az egész hitközség teljesen meg van elégedve, ha az év befejeztével az előjáróság jelentéséből meggyőződik, hogy a számadások rendben vannak és adóemelés nem vált szükségessé. Mintha a hitközség holmi részvénytársaság lenne bizonyos — egyének által nem fedezhető — közös kiadások és szükségletek fedezésére. Hogy a hitközség erkölcsi testület, melynek erkölcsi feladatai vannak; melynek arra kell törekedni, hogy fejlődjék és erősödjék, hogy minél magasabb erkölcsi feladatokat vállalhasson és megoldhasson, hogy minél több és minél szebb intézményeket alkothasson és fentarthasson, arról a hitközségek vezetői hallani sem akarnak. Mert ekkor föltétlenül újabb kiadások merülnének fel, melyekre fedezetet keresve kénytelenek lennének adóemelést alkalmazni, a mi féltett népszerűségüket veszélyeztetné. Ezért a rabbit, az idealizmus képviselőjét, mellőzik, kizárják a vezetőségből és aláássák tekintélyét, mert ő kevésbé törődik a pénzáldozatokkal és a hitközség erkölcsi fejlődését, emelkedését és dicsőségét többre becsüli a költségvetési egyensulynál.

Ez az oka, hogy régente, mikor a hitközségek és hivek tudatában voltak erkölcsi feladataiknak és ebben a tudatban nem rejtettek annyira az anyagi áldozatoktól, nagyobb volt a rabbi tekintélye és több tért engedtek neki irányító érvényesülésre.

Ebből másrészt az is világos, hogy midőn a rabbi tekintélyét régi piedesztáljára visszaállítani törekszünk, nem a rabbik hiuságát vagy egyéb érdekét szolgáljuk, hanem a hitközségek és a hivek, végkövetkezményeiben pedig az egész felekezet fejlődését, erősödését és dicsőségét emeljük.

Fel tehát a munkára, tisztelt kartársak! Hangoztassa mindenki tapasztalatain alapuló véleményét. Uszesúo berauv jauéc.

Én, mint karjono deigarto a magam részéről azt ajánlom, hogy lelkeskedjünk. Ne okozzuk mindenért a hitközségeket, az előjáróságokat és a hiveket, hanem vessünk magunkra. Hátha bennünk van a hiba, talán mi nem állunk hivatásunk magaslatán, azért veszítettük el tekintélyünket és befolyásunkat, azért fordultak el tőlünk bizalmatlanul hiveink!

Ne szoritkozzék a rabbi csupán szerződészerű kötelességeinek teljesítésére; ne elégedjék meg azzal, hogy tudása és tehetsége szerint szép és kevésbé szép beszédek tart; hogy az eléje terjesztett rituális kérdésre felel; hogy az anyakönyvi ügyeket elintézi; hogy mélyen járó tanulmányokat folytat; hogy irodalmi tevékenységet fejt ki; hogy hitoktatást végez, hanem legyen híveinek lelki atyja és lelki pásztora. Legyen minden hívének hű tanácsadója, szükség esetén pártfogója és segítője. Vegyen részt híveinek minden örömeiben és bánatában. És ebben ne várjon tiszteletet, ne várjon arra, hogy a kinek szüksége van rá, jöjjön hozzá, mert az emberek nagyon érzékenyek és képesek a legnagyobb nélkülözésre, semhogy bajukat elpanaszol-

ják, de ha a rabbi szándékosan véletlenül betoppan hozzájuk, megörülnek neki és egész szívüket kiöntik előtte, a mi magában nagy megkönnyebbülést eredményez. Menjen hát a rabbi ezekhez és szolgáltatson alkalmat rá, hogy panaszkodhassanak. Neki ez nem árt, mert tudja, hogy micvo-dologban jár. Így tett Mózes is, mikor Daszan és Avirom büszkén visszaüzentek, hogy nem mennek Mózeshez, elment Mózes hozzájuk. És itt megjegyzi a szentírás: Israel vénei utána mentek. Ez a szerényszög Mózes részéről imponált a véneknek és ez a békülékeny megalázkodása Mózesnek tekintélyt szerzett. Kövessük az ő példáját.

Ezzel nem azt akarom mondani, hogy a rabbi minden hívének magánügyeibe kérdezetlenül belekotnyeleskedjék, de igenis örüljön az örvendezőkkel és sirjon a szenvedőkkel. Ne mulassza el a beteget, különösen a s e gényeket meglátogatni. Tudakolja meg ezeknél, hogy nem szenvednek-e valamilyen hiányt és törekedjék vigaszt és segélyt nyújtani. Gyászolóknak ne fejezze ki részvétét udvariasan, etiquette-szerűen, hanem keresse fel őket és álljon rendelkezésükre fájdalmuk nehéz óráiban. Kísérje figyelemmel a hitközségében és hívei körében történő eseményeket és ajánlja fel közreműködését ott, a hol ennek szükségét látja. Szegény ember rendszerint tanácsstannul áll. Előfordul pld., hogy leányánál valaki lánynézőben járt, de ő nem képes magának a dolgról véleményt alkotni. Ha ilyenkor a rabbi szándékosan véletlenül találkozik a fiatal emberrel és véleményt mond az aggódó apának, az nem tud eleget hálálkodni. Ha még fölajánlja, hogy valamely ismerőse, vagy az ottani rabbi révén biztos információt szerezhet, akkor áldani fogja minden lépését. És utóbb jobbmóduak is ki fogják kérni jóindulatunak ismert tanácsát és közreműködését. Ezt nevezem én lelkészkedésnek, melyért a rabbit hívei megszeretik, miáltal tekintélyét és befolyását növeli.

Szirák.

Mehr Miksa.

Kopenhágai emlékek.

A Kopenhágában tartott orientálista kongresszusról, a vele kapcsolatos tapasztalatokról és Dánia zsidóságáról akarok a következőkben ismertetést nyújtani. Erős vágy vonzott az idej kongresszusra, hogy színről-szinre láthassam a mi tudományunk jelenkori képviselőit s hogy betekintést nyerhessek az északi szigetország zsidóságának vallásos életébe. S most teljesült remények örömevel ragadtam tollat, hogy magyar kartársaimmal közöljem mindazt, a mi őket érdekelheti.

I.

Az orientálista tudomány zsidó művelői közül résztvettek a kongresszuson: Adler Elkán londoni magántudós, Brann boroszlói szemináriumi tanár, Chajes flóren-i szemináriumi tanár, Daiches londoni szemináriumi

tanár, Friedländer és Ginzberg newyorki szemináriumi tanárok, Goldziher budapesti egyetemi tanár, Jastrow philadelphiai egyetemi tanár, Kaminka bécsi író, Kunos budapesti igazgató, Lefmann heidelbergi egyetemi tanár, Lewenstein kopenhágai rabbi, Mahler budapesti egyetemi tanár, Maybaum berlini rabbi, Pereira Mendes newyorki rabbi, Mittwoch berlini egyetemi m. tanár, Poznansky warsói rabbi, Schornstein kopenhágai rabbi, Schwab Moise párisi könyvtáros, Simonsen kopenhágai nyug. rabbi és egyetemi tanár, Vogelstein stettini rabbi, Wohlstein malmői rabbi, Yahuda berlini szemináriumi tanár és alulirott.

A számos jelenvolt keresztény tudós közül felemlitendők: Andreas göttingai, Baensch lipcsei, Bartholomae giesseni, Bezold heidelbergi, Brockelmann königsbergi, Browne cambridgei, Baudouin de Courtenay szentpétervári, Davies bangorai, Deussen kieli, Donner helsingforsi, Dvorak prágai, Dyroff müncheni, Erman berlini, Faulhaber strassburgi, Fischer lipcsei, Ginsburg londoni, Gray oxfordi, Gunkel giesseni, Huart párisi, Jacobi bonni, Jeremias lipcsei, Kampffmeyer berlini, Karabacek bécsi, Kautzsch hallei, König bonni, Lehmann berlini, Meinhold bonni, Meyer Eduard berlini, Pietschmann göttingai, Schlögl bécsi, Steindorff lipcsei, Tallquist helsingforsi és Zimmern lipcsei egyetemi tanárok, valamennyien hírneves tudósok, kiknek nevével modern teológiai tanulmányaink körében lépten-nyomon találkozunk.

Az előadások közül, melyek hét különböző szakosztályban tartattak meg s kiterjedtek az orientálista tudomány minden ágára, felemlitendők e helyen a héber szakba vágók. A legkimagaslóbb előadást e téren Yahuda tanár tartotta a Gaster londoni rabbi által felfedezni vélt eredeti héber samaritanus Józsuáról, melyről Yahuda fényesen bebizonyította, hogy nemcsak nem kétezer esztendő a samaritanus sammesztől vásárolt Józsuakézirat, de még csak nem is eredeti, hanem arab legendákból legfőlebb ezelőtt háromszáz évvel fordított ügyetlen tákolmány. Kivüle előadást tartottak: Gunkel a zsoltárok osztályozásáról, Chajes héber lexicographiai kérdésekről, Schlögl a bibliai metrumról, Dyroff a sémi sziszegőhangokról, Davies az exilium utáni zsidók történetének forrásairól, Stanley Cook a palesztinai ásatásokról, Kautzsch egy misna-konkordancia szükségességéről, Kaminka az általa kiadandó Seeltóth-ról, Poznansky Chivi (vagy mint ő kimutatta: Hajjavajji) a Balkhi-ről, Ginsburg a héber biblia massoretico-kritikai kiadásának szükségességéről, Ginzberg a jeruzsálemi talmud állítólag felfedezett Kodosim tractátusának hamis voltáról, Belléli az assuani aram papyrusok állítólagos hamis voltáról, Lambros a középkori görög zsidókról, Simonsen a 4. Ezrakönyvben előforduló midrásanyagáról, Zimmern a Benhadad névről, Faulhaber a bibliai strófákról, Wilkins a szentírás eredeti őszövegéről, Pereira Mendes az elephantini zsidó templomról és alulirott a prófétai lekciónak eredetéről. Minden előadáshoz diszkussziók fűződtek, melyek a közvetlen kritika erejével rendkívüli érdekességet kölcsönöztek a tanulságos vitáknak. Persze voltak a fentiek közt olyan előadások is, melyeknek tételét

a hozzájuk fűződő bírálat teljesen megsemmisítette, míg másokat bővebb részletekkel kiegészítette. Örömmel jegyzem meg, hogy a prófétai lekción tartott előadásom az utóbbi csoporthoz tartozott s így kiállta a tűzpróbát a M. Zs. Szemlében közölt tanulmányom, melyet hát német köntösben is közreadhatok.

De ha az internacionális kongresszus interkonfesszionális volt is, úgy a kongresszus mégis szerencsés alkalmat nyújtott két fontos zsidó ügy megbeszélésére. Az egyik a Mekicé Nirdómim zsidó irodalmi kiadóvállalat újból való felébresztésének kérdése volt. Néhány év óta a Mekicé Nirdómim, melynek révén a középkori zsidó irodalom sok nagybecsű terméke látott napvilágot, s melynek a különböző könyvtárakban szunnyadozó kéziratok kiadása céljából nagy hivatása volna, megdöbbentő részvétlenség következtében megszűnt. Poznansky warsói rabbi kezdeményezésére Simonsen tanár lakásán összegyűltek augusztus 18-án a kongresszuson jelenvolt rabbik és szemináriumi tanárok s beható eszmecsere után, mely kiterjedt a propaganda szervezésére, a kiadandó munkákra és az anyagi eszközök beszerzési módjára, elhatározották a Mekicé Nirdómim feltámasztása. Az igazgatóság elnöke a nagytudományu tekintély: Simonsen tanár lett, jegyzője pedig az agilis Poznansky; a tagok sorába hazánk képviseletére természetesen a mi Bacherünket választottuk be. Remélhetjük tehát, hogy tiz márka tagdíj fejében nem sokára ismét évenként nagybecsű kiadványoknak birtokába fogunk juthatni.

Ez alkalommal Chajes flórenci tanár szóba hozta Abessynia elhagyott zsidóinak, a falasáknak ügyét, s kérte, hogy a jelenlevők indítsanak saját hazájukban mozgalmat az olasz falasa-bizottság anyagi támogatására. Érdekes és izgatott tárgyalást idézett elő e kérdés, melynek megvilágítása céljából csak a következő, nálunk teljesen ismeretlen körülményeket, akarom megemlíteni. Első ízben az olasz zsidók körében alakult — Margulies flórenci főrabbi vezetése alatt — bizottság, mely nagy anyagi áldozatokkal felkarolta a falasák ügyét és támogatta Faitlowitsch törekvéseit, ki beutazta Abessyniát s néhány falasát magával is hozott Flórencbe oly célból, hogy ott beavatva a zsidóságba, tanítóivá válhassanak a falasáknak. Faitlowitsch eredményei és az olasz bizottságnak egészen hathatós expedícióra elégtelen anyagi ereje arra indította a párisi Alliance-t, hogy kezébe veszi az ügyet s anyagi tehetségével és nagy politikai befolyásával olyan expedíciót szervez, mely egy csapásra fogja megoldani az egész kérdést. Az Alliance az expedíció vezetésére a konstantinápolyi Nahum-ot szemelte ki s az olasz bizottság utánjárására csak arra mutatott hajlandóságot, hogy Faitlowitsch részt vehessen az expedícióban, de teljesen Nahum-nak alárendelt módon. Az értekezleten jelenvoltak nem látták tisztán a helyzetet, nem tudták megérteni azokat a titkos rugókat, melyek az Alliance-t arra indították, hogy Faitlowitsch mellőzésével, sőt megalázásával, a ki pedig már bejárta Abessyniát, ismerte a viszonyokat s érdemeket is szerzett a falasa-mentés körül, holott Nahum e téren homo novus volt, szervezze az expedíciót, tény az, hogy Faitlowitsch ügyét

magáévá tette az olasz bizottság, mely külön expedíciót szervezett. Így e pillanatban két expedíció dolgozik Abessyniában. Ez azonban a kisebb baj. A nagyobbik az, hogy angol és francia lapokban úgy Nahum, mint Faitlowitsch közleményeket, interview-eket, tendenciózus híreket közölnek, egymásra kigyót-békát kiáltanak, egymást meghazudtolják, annyira, hogy Faitlowitsch kétszázezerre mondja a falasák számát, Nahum pedig csak hétszáz családra, s így az irányadó zsidó közvélemény igazán nem tudja, hogy hát tulajdonképpen mit is gondoljon a falasák felől. Hosszúra nyult vitatkozás után kimondta az értekezlet, hogy ily körülmények közt lehetetlenség az egyes országokban eredmény reményével érdeklődést kelteni, de egyben felkérte Simonsen tanárt, mint az Alliance igazgatósági tagját, hogy az értekezleten jelen voltak nevében sürgős kérelmet intézzen az iránt az Alliance-hoz, hogy az ellentétek megszüntetésével tegye lehetővé a két expedíció együttműködését, mert a széthuzás miatt csak a zsidóság ügye szenved.

Megjegyzem itt, hogy a tárgyalás közben meglehetősen csipős megjegyzések történtek a magyar zsidóságról, melynek a külföld véleménye szerint „nincs érzéke a Klol Jiszroél iránt.” Fájt a csipés, védekeztem is minden oldalon, de magamnak be kellett vallanom, hogy bizony igazuk van, ha látom, hogy más országok zsidói mennyit tesznek az összzsidóságért s különösen elnyomott testvéreinkért. A csekély számú olasz zsidóság maga küld expedíciót a falasák megmentésére s a mikor lankadni érzi erejét, büszkén fölveti fejét s mondja: Ha nem is támogat senki, meg fogom csinálni magam is!

A kongresszus alatt a zsidóságot érdeklő dolgokat mondtam el itt, de hallgattam a benyomásokról, melyeket szereztem, a szubjektív érzésről, mely eltöltött, midőn a lépten-nyomon szerzett tapasztalatok összehasonlításokra készítettek. Elismert, világhírű tudósokkal érintkeztem, kiknek mellét — a hivatalos fogadásoknál — tenyérszerű briliáns rendjelek borították, kik ismerték saját értéküket s a sok ünnepeztetés révén meg is szokták és meg is kívánhatják, hogy mindenki hódoljon előttük, de — nagyképüsködést nem láttam. Megható volt s felejthetetlen marad Simonsennak s rendkívüli lelkiületü feleségének odaadása, a melylyel maguk köré gyűjtötték a kongresszus zsidó társaságát s a kiknek háza tiz napon át állandó gyülekező helye volt a rabbiknak s tanároknak. Lebilincselő volt Schornstein rabbinak s szeretetreméltó feleségének előzékenysége, melylyel tiz napon át nem távoztak a zsidó kongresszisták mellől, hogy fáradhatatlan szolgálatkészséggel felvilágosítást adjanak minden irányban az idegen világban. Igazán felemelő volt a megrokkant, de szellemileg még mindig csodálatos frissességű Maybaum viselkedése, ki a fiatalabb nemzedék előtt sem gombolódzkodott be, hanem szívélyes érintkezéssel hatást tudott gyakorolni, épp úgy, mint Brann, Vogelstein és a többi, kiknek minden szavából és tettéből a benső és őszinte kollégiális sugárzott. Megemlíthetném még a világhírű egyetemi tanárok viszonyát ott volt tanítványaikkal szemben, de itt csak zsidóságot érdeklő dolgokról írok.

Csak egy esetről szólok még a kongresszussal kapcsolatban, minthogy az páratlanul áll a kongresszusok történetében. A befejező hivatalos banketten, melyen ötszázan vettek részt, volt egy *kóser* asztal is. A főasztalból kisugárzó asztalok közül persze csak mi tudtuk, hogy melyiknél tálalnak szigorúan rituális, külön konyhán főtt ételeket, s a mely asztalnál nemcsak mi papok ültünk, hanem szándékosan oda ült az öreg Lefmann is, a heidelbergi egyetem professzora, noha számára külön díszhely volt kijelölve a főasztalnál. E *kóser* asztal Simonsen érdeme, ki ezzel fényes tanujelét adta annak, hogy huszonöt évi működésével minő tekintélyt tudott szerezni Kopenhágában a zsidóságnak, melynek nem kell restelnie vallása törvényeit még abban a társaságban sem, ahol szabadon kutató tudósok gyülekeztek egybe, s azon a banketten sem, a melyen maga a püspök vett részt.

II.

A kongresszus révén alkalmat kerestem a dán zsidóság megismerésére. Három hetet töltöttem Dániában, mely idő alatt megfordultam a vidéken is, s minthogy egész Dániában négyezer zsidó lélek van, mely közül háromezer a fővárosban tartózkodik, a többi ezer pedig szétszórva él az országban, hol a fővárosin kívül zsidó község és felekezeti élet nem létezik, a kopenhágai községről szólva az egész dán zsidóságról alkothatunk fogalmat.

A községi szervezet ugyanaz, mint a hogy az európai zsidóság szervezetéről irt könyvemben bemutattam: héttagu előljáróság intézi négytagu templomi bizottság segédkezésével teljhatalmulag az összes ügyeket; eltérés most csak annyiban létezik, hogy jelenleg nincsen Kopenhágának, illetve Dániának egy főrabbija, hanem két egyenrangú s királyi megerősítést nyert rabbi. Ezen utóbbi tény felemlítésével pedig elmondhatok olyan dolgokat is, melyek tanulságot szolgáltatnak községeinknek is, nekünk papoknak is.

Simonsen főrabbi, ki egyéniségével, tudományával és buzgó hivataloskodásával kivívta a község hódoló tiszteletét, huszonöt évi működés után ez előtt hat évvel egyszerűen leköszönt. Határozottan konzervatív iránya, a tudományos búvárkodáshoz szükséges nyugalom utáni vágya és — — finom lelkülete eljutott addig a határig, a melyen túl nem haladhatott egy uton a mindenható, vallásos kérdésekben is érvényesülni akaró *parnesz-wirtschaft*-tal. Visszalépésekor a dán király egyetemi tanársággal tüntette ki s azóta négy nagy szobát zsufolásig keresztül-kasul megtöltő rengeteg könyvtárában egyedül a tudománynak él.

De távozásával nagyot szenvedett a község békéje s szinte lehetetlen állapotok teremődtek. Az egyik előljáró utazás közben megismerkedett Lewenstein haagai főrabbiival s hazajövet az előljáróságban keresztülhajtotta megválasztását s kieszközölte a királyi megerősítést. A község nem látta, nem ismerte az új főrabbit. Lewenstein tényleg vonakodott elfogadni a meghívást, de hiába hangoztatta, hogy ő nem Kopenhágába való, hogy az ő nézetei sokkal konzervatívabbak, hogysen összeütközés nélkül békében mű-

ködhethnék, ám az előljáróság váltig erősítgette, hogy igájába hajtják fejüket, csak jöjjen. S ő jött. Erős kézzel, hajthatatlan szigorral fogott a vallásos intézmények vezetéséhez, minek következtében olyan ellentétek támadtak közt s az előljáróság és egyesek közt, hogy e viszony sokkal többet ront a községnek különben is rendkívüli silány vallásosságán, mint a mennyit magának az eszménynek használni vél rideg konzervativizmusával. Végnélküli sorban említhetnék itt tényeket, melyek hat év óta Kopenhágában előfordultak, s a melyek azt bizonyítják, hogy igenis léteznek a község részéről is jogos kivánalmak, a melyek előtt meg kell hajolnia a merev multnak, hogy meg legyen menthető a zsidósághoz való hű és lelkes ragaszkodás, de nem tárlom fel azokat a tényeket és első forrásból közvetlenül merített híreket.

Lewenstein egy évi működése után meghalt a segéd-rabbi, dr. Goitein honfitársunk, kinek emlékét kegyelettel őrzi a község, mely az özvegynek — noha férje csak hat évig működött ott — ezer korona (a mi pénzünk szerint 700 frt) nyugdíjat ad. Az előljáróság figyelme Schornstein leitmeritzi rabbi felé fordult, kit segéd-rabbinak szeretett volna megnyerni, a ki azonban csak oly feltétellel volt hajlandó Kopenhágába jönni, ha teljesen egyenrangban egyenlő jogokat élvezhet kartársával. Így hát Schornstein a másik rabbi, ki iskolában s társadalomban áldásosan működik, a kinek azonban vallásos intézmények terén nincs ingerenciája, minthogy azt a munkafelosztás társának juttatta. Az ildomosság tiltja, hogy e pont körül is tényeket soroljak fel, a melyeket Kopenhágában széltében-hosszában tárgyalnak, de az ottani állapotok világos tanítással hirdetik: 1) Község fölötti korlátlan uralmat nem szabad csupán csak két ember kezébe adni, hanem ellenőrző választmánynak is kell működni s hogy bizonyos kérdésekben nagyon is üdvös, ha beleszólhat az egész község 2) A mely község rá van utalva, hogy több papot tartson, ott egyes-egyedül csak a parochiális rendszer lehet áldáshozó. 3) A hol egymástól elütő két vallásos irány uralkodik, ott csak átkot rejt magában az államtörvény által adott szervezet kényszere, mely egy templomba, egyazon fődél alá szoritja a két irányt, de megadandó a lehetőség arra, hogy mind-egyik külön elégithesse ki lelke vallásos szükségletét, különben nem fogja keresni sehol. Hogy e három követelménynek Kopenhágában képtelenek elegendet tenni, a viszonyok ma már oda fejlődtek, hogy dacára (vagy talán mert) a község hivatalos szigorú konzervativizmusának úgy az istentiszteletben, mint intézményekben, a vallásosság és a zsidó közösséghez tartozás a képzelhető legrosszabb, s hogy sehol a világon nem ért el a vegyes házasság oly magas arányszámot (az összes kötések fele), mint Kopenhágában, a hol ennek folytán alig van család, melynek egyik-másik tagja keresztény nem volna. Szerencse, hogy pár év óta nagy számban települnek ott le orosz zsidók, kik erjesztő anyagot hoznak s fenn fogják tartani Dániában a zsidóságot.

Különben a kopenhágai község ép oly pazarul alkalmazza a tisztviselőket, mint a hogy Közlönyünk legutóbbi számában volt helyesen felepanaszolva.

Van két rabbija (kettő kell, mert működésük kiterjed egész Dániára), egy főtitkárja, fizetéses községi orvosa, egy könyvvezetője, egy irnoka, egy fizetéses pénztárosa, két fizetéses ellenőre, két kántora (kik csak előimádkoznak), egy Thórafelolvasója (!), egy kórdirigense, öt énekese, egy főszemesze, két alszemesze, két sakterje, egy főmasgiachja, három masgiachja, egy házmestere, egy irodai szolgája, s egy portása, kiknek összfizetése 36.630 dán korona. Legtöbb dolguk van természetesen a papoknak, kiknek gyakran akad olyan vidéki funkciójuk, mely a távolság miatt 4—5 napot is igénybe vesz; legkevesebb dolguk pedig a kántoroknak, meg a saktereknek akad.

Vannak a községnek tanítói is, a kik azonban külön statust alkotnak s fizetésüket nem a hitközségi adó fedezi. A két hitközségi iskola: egy fiúiskola (Friskolen for Drengene) és egy leányiskola (Carolinesskolen) alapítványoknak köszöni létezését. Két fényes iskolája van tehát a községnek, a melyeknek azonban — nincsen tanulója! Csakis a legszegényebb elem járhatja oda gyermekeit, az sem azért, hogy felekezeti iskolába járjon, hanem mert nem kerül semmibe. A hitoktatás különben is rendkívül szomorú helyzetben van, minthogy kötelező hitoktatás zsidók számára nem létezik, minek következtében csak privátim taníttatja gyermekeit héberre az, a ki éppen akarja. Egyedül a konfirmációt követeli meg az áliam; a konfirmáltokról (a mi egyéb mint a Bar Micvó) hivatalos könyvet kell a papoknak vezetniök, minthogy Dániában csak konfirmált egyének léphetnek házasságra, szerepelhetnek bíróság előtt tanúk gyanánt s csak azok kaphatnak iparendedélyt. Ezen konfirmációra való előkészítés pedig csak egy kis káté bevágásából áll. Érdekes azonban az, hogy a Bar Micvókat rendszerint szombaton délután hívják fel, a mikor a fiu maga olvassa a kis Thóraszakaszt, a melyen felül rendszerint megszokták tanulni a Mezumon bencsolást is, s így a dán zsidók minden vallásatlansága mellett is alig akad valaki, ki ne tudna kívülről Mezumon-bencsolni.

Imponáló azonban a kopenhágai zsidók jótékonyága. A község nem kisebb, mint 5.211.962 dán korona összegű alapítványokat kezel! Ezeken felül számos jótékony egylete van, melyek közül kiemelendők: Fakiosztási egylet, Kenyérkiosztási egylet, Húskiosztási egylet, Koma-egylet, Betegsegélyző egylet, Rasi-egylet (a Rasi-tanulás ápolására, külön tanítót tart e célra, de jelenleg tanítvány nélkül áll), Éc Chajjim-egylet (tagjai szombatonként összejönnek s átveszik a heti Szidrát, mely összejöveteleken persze még csak a hirmondó öregek vesznek részt), Kiházásítási egylet (az egyes alapítványok kamatait megszavazzák a folyamodó leányok számára, a kik férjhezmenetelük alkalmával megkapják a felgyülemlett kamatokat; de ha negyven éves korukig nem mentek férjhez, úgy a kamatokat élethossziglan élvezik; a leányok már 14 éves korukban pályázhatnak egy-egy alapítványra), Ahavath Réim-egylet (a tagok évi 2 korona tagdíjat fizetnek, s évenként kisorsolnak maguk közt öt 200 koronás összegű nyereményt, mi által a szegény tagokon megsegényezés nélkül nagy jótétemény gyakoroltatik).

Ezen egyleteken kívül különösen megemlítendő, hogy a községnek két

Chevra Kadisája van, egy régi (mely már 250 éves) s egy új (mely már szintén 60 esztendő), a melyek mellett azonban még egy külön Halvojosz Mészim-egylet is létezik (mely a tagoknál az egész 30 napi gyászban Minjant csinál, nem tagoknál csak egy hétig, s ezen egylet segíve azon gyászoló szegényeket, kik segély nélkül kénytelenek volnának a gyász hétben dolgozni). Kopenhágában már senki sem tudja, hogy a Chevra miért szakadt ketté; jelenleg a tény az, hogy a régi Chevra konzervatív, nem enged újításokat a temetéseknél s maguk a tagok és gabbajok végzik a halottöltöztetést; az új Chevra eltemet olyanokat is, kiket a szertartás után crematoriumba szállítanak, predikáltat felettük, a temetés alkalmával (a Cidduk Haddin házban) orgona kísérettel énekeltek, stb kívánalmaknak eleget tesz. Hallottam esetekről, a mikor a régi Chevra tagjait — saját testamentáris kívánságuk szerint — az új Chevra temette el. A temető a községé s a Chevrák csak a temetést rendezik.

Van még a községnek Beth Hammidrásja (Klaus), mely régi alapítványokból tartatik fenn oly célból, hogy hatan, kik ezért 800—800 korona fizetést kapnak, naponta két órán át Talmudot tanuljanak (jelenleg e hat helyet a község különbeni fizetéses alkalmazottai töltik be), továbbá egy vallás-iskolája (a hová a nem kötelező hitoktatás következtében *kellene* az ifjúságnak járnia, de a hová botrányosan kevesen járnak) s egy szép könyvtára, melynek alapját Wolf dán főrabbi hagyatéka képezi (állandóan alkalmazott fizetéses könyvtárnoka van, de ugyszólván senki sem zavarja).

Ha még megemlítem, hogy az orosz bevándorlás hatása alatt mozgolódni kezd a Cijonizmus eszméje is, úgy elmondtam mindent, a miből fogalmat alkothatni a dán zsidóság régi dicsőségéről s jelen stagnáló állapotáról. Sok remény van, hogy a bevándorlottak 1—2 nemzedéke után új élet fakad majd a meglevő gazdag intézményekből.

Ujpest.

Dr. Venetianer Lajos.

Mit tegyünk?

Súlyos rabbinikus kérdésekről, melyeket a mély vallásos érzés, a logika és a gyakorlati élet mind komolyan előtérbe tolnak, valamint megbeszélésre méltó tervekről, melyek a rabbikart és a hitközségeket közelről érdeklik, olvastunk a Közlöny múlt számában. Tekintettel annak külső szűk keretére és kimért szellemi területére, tartalma elevennek és változatosnak mondható. Örömmel tapasztalja bizonyára mindegyikünk, hogy az idő haladtával munkatársak is jelentkeznek és így jogos a remény, a meggyőződés, hogy a nagyon is szükséges érdeklődés hova-tovább meg fogja ragadni a művelt magyar rabbikart.

Mily üdvös és nagyszabásu eredményeket érhetnének el minden téren az Egyesületben tömörült erők, milyen súlya és tekintélye volna szavunknak

a gyülekezetek hitéletének irányításában és előbbrevitelében, milyen sikerrel lehetne megküzdeni a felekezeti élet megolvadt vérü lomhaságával és mily élénk, pezsdülő, öntudatos gondolkodás váltaná föl a jelen, folyton fölpanaszolt aluszékonyságot, a meglévő intézményeket megszilárdítva és a kortól parancsolt, a belátástól sugalt ujakat teremtve!

Száztizenkilencen vagyunk tagok az utolsó kimutatás szerint. Mindenesetre szép szám. Ismerem a Cseh Országos Rabbiegyesületet, mely dehogymérközhetik számra a mienkkel. Csak negyedrésze. Mert az u. n. dispens-rabbikat, azaz olyanokat, kiket a hitközségek tanítókból, előimádkozókból és metszőkből rabbikká léptettek elő és — érettök a kivánt kvalifikáció elengedését kérelmezvén — a Statthalterei által megerősítettek, az ilyen rabbikat nem vette föl tagjai sorába az egyesület. De a csekély létszám nem akadályozta meg jelentékeny sikerek kivívásában.

Mikor a prágai község engem rabbijává választott, követelményeim közt természetesen a definitivum szerepelt mint *conditio sine qua non*. Nagy föltünést keltett, hogy megkaptam; mert a prágai főrabbikon kívül eladdig Csehországban semmi más rabbinak nem adták meg soha. Nem is volt biztos állása egyiköknek sem; fenyegetően lógott mindenik fölött az ideiglenesség Damokles-kardja. Az egyesület első dolga most az volt, hogy ezt a jogot a kvalifikált rabbik számára kivétel nélkül keresztülvigye. Keresztülvitte.

Ausztriában a hitoktatást nem a hitközség díjazza, hanem az elemi iskolákban a város, a középiskolákban az állam.*) Az egyesület kivívta a közoktatásiügyi miniszteriumnál, hogy a rendes érettségi és doktori vizsgát tett rabbi, a ki 16 órát tanít egy és ugyanabban az intézetben — ha jól emlékszem — 5 év lefolyása után a rendes tanári címet nyeri el. És az Österreichischer Gemeindebundnak az utolsó hónapokban tartott gyűlésén, melyről e lapok is beszámoltak, ugyancsak a cseh rabbiegyesület sürgetésére kimondották a kultuszfunkcionáriusok nyugdíjintézményének létesítését.

Mind olyan eredmények, melyeket a létező társadalmi viszonyok között az egyes nem érhetett volna el. Kézen fekszik, hogy ily vivmányok csak áldásos visszahatással vannak a felekezeti szellem fellendülésére, a minthogy a jelek, értesítéseim szerint, máris mutatkoznak.

Mulhatatlan szükségesnek tartom ezek után, hogy a mi Egyesületünk tagjai egy igen fontos kötelességet teljesítsenek azzal szemben. Közlönyünk ugyanis eddigelé csak a rabbik között forog. Ez pedig nem elég. Terjednie kell annak a zsidó társadalmi körökben. Híveket kell szerezni számára a legszélesebb rétegekben, hogy termékenyítően hasson a felekezeti és vallásos élet egész talaján. Nem szabad beérnünk azzal, hogy lapunk a nyilvánosság-

* Így kellene annak lennie hazánkban is, a mely nem kevésbé liberális Ausztriánál és a melynek államférfiai, legalább elhangzott nyilatkozataikról ítélve, szintén nagy súlyt vetnek a vallásos nevelésre. A fentebb jelzett cél elérésére össze kellene fogniok a magyar zsinagógának és az összes többi egyházaknak.

nak szinte kizárásával jelenjék meg. Tudomással kell birniok hitközségeink világi tényezőinek, valamint összes hitsorsosainknak azokról a kérdésekről, föladatakról, mozgalmakról, melyek legjobbjaink és hivatottjaink elméjét foglalkoztatják; tudomással kell birniok azokról az eszmékről és törekvésekről, melyeknek mi, a vallás képviselői, szenteljük munkánkat; tudomással kell birniok azokról a hiányokról és fogyatkozásokról, visszasságokról és tévedésekről, melyeket mi, a rabbik, már csak hivatalbeli kötelességeinkből kifolyólag is látunk, érezünk, de a melyeknek hatása alatt valamennyien, világiak és egyháziak, egyformán szenvedünk.

Azután ennek a Közlönynek biztositanunk kell fejlődését, fenmaradását, külső és belső bővülését; mert mindez a jelenben bizonytalan. Nem lehet megengednünk, hogy lapunk kiadathatása ingadozásnak legyen kitéve. Ezt tiltja önérzetünk és a magasztos ügy, a melynek szolgálni akarunk szívünk vérével, minden erőnk megfeszítésével. Igaz, hogy a Közalap támogat, de csak 3 évre folyósítja a segélyösszeget. Bármi nagy köszönettel vagyunk is e tényért, mit csinálunk majd akkor, ha a Közalap azt fogja mondani, hogy pénzt egyéb célokra kell fordítania? És különben sem akarhatjuk, hogy a támogatás örökké tartson. Megszűnjön vajjon a lap, mely valóban nagyokra van hivatva? Kben volna annyi bátorság, kiben oly kevés felelősségérzet, hogy e kérdésre azzal válaszolna, hogy: Igen! Nincs olyan közöttünk egyetlen egy sem.

Szent tartozásunk tehát azért, hogy olvasókat és előfizetőket szerezzünk Közlönyünknek; hogy fölszólítsuk előljáróságainkat, hogy a hitközségek és a chevraék mint olyanok támogassák Egyesületünket egy állandó, tehetségükhöz mért, kisebb-nagyobb összeggel, kényszerítő kötelességünk fölszólítani egyes hiveinket, hogy ők is járassák a lapot. Ha minden kartárs reá fogja birni — és minden nehézség nélkül reá is birhatja — az előljáróságokat és átlag csak 10 hívőjét e kérelme teljesítésére, akkor ez az Egyesület és lapja, valamint mindkettőnek ügye, mely — nyugodt lelkiismerettel állithatjuk — a felekezeti ügyével azonos, élni fog, gyarapodni és virágozni.

Budapest.

Dr. Fischer Gyula.

Egyesületünkért.

Több mint egy évtized óta van alkalmam a Rabbiegyesület, ugy a dunántúli mint az országosnak működését közelről szemlélhetni és fájdalommal töprengeni azon, miért van oly kevés eredménye működésünknek. A kartársak nagy sokasága, kikkel az Egyesületről szóval vagy írásban eszmecserét folytattam, a legkülönbözőbb véleményeket hangoztatták az Egyesület célját és irányát illetőleg, de jogosultságát, szükségességét senki sem vonta kétségbe. Igenis szüksége van Egyesületünkre a felekezeti csakugy, mint magunknak. De mig mi rabbik mindenkiért tudunk és akarunk valamit tenni,

önmagunk és Egyesületünk dolgában érthetetlen, megokolhatatlan féltékenységet tanusítunk. Pedig míg Egyesületünk anyagi erőről nem gondoskodik, addig tényleges eredményt nem tud felmutatni. Félre kell hát tenni minden álszemérmert és keresni az utat, módot, hogy Egyesületünknek céljai megvalósítására anyagi erők álljanak rendelkezésére. Nézzük csak, mit tett az Orsz. Izr. Tanítóegyesület, pedig a tanítóknak nem állanak olyan erők rendelkezésre, mint nekünk. Tanítóink azonban — dicséretükre — praktikusabb emberek és örömmel látom testes, tartalmas közlönyükből, hogy fillérekből több mint 200,000 korona vagyont tudtak egybegyűjteni. Ez a szép összeg a leghatalmasabb elősegítője céljaiknak, mely nélkül épp úgy nem tudnának tényleges eredményeket felmutatni, mint mi nem tudunk. Ha pénzünk volna, úgy *ki-tünően* induló Közlönyünk nagyobb terjedelemben jelenhetne meg és még behatóbban foglalkozhatna ügyeinkkel. Ha pénzünk volna, úgy bizottságaink egybegyűlhetnének, mert a fővárostól távolabb lakó kartársaknak legalább vasuti jegyét meg kellene téríteni, hiszen nem vagyunk abban az anyagi helyzetben, hogy évente többször utazhassunk tanácskozásokra. Ha pénzünk volna, úgy a kellő agitációt megindíthatnók, hogy végre-valahára megvalósuljon nyugdíjintézetünk és az idő előtt elhalt rabbik özvegyei; árvái ne legyenek a hitközségek „rachmónusz“-ára utalva.

De nem folytatom tovább, hanem ez uton hívom fel a kartársak figyelmét arra a véleményem szerint első fontosságú feladatra, hogy *Egyesületünk anyagi erejét sürgősen és hathatósan növelnünk kell.*

Szerezzünk jövedelmet ima- és hittankönyvekből, szerezzünk pénzt Egyesületünknek a hitközségek támogatásából; hívjuk fel áldozatrakész és áldozatra képes hitfeleink figyelmét Egyesületünk missziójára. Vagy, a ki jobb tanácscsal szolgálhat, álljon elő vele és bizonyára figyelmes meghallgatásra talál.

Az Egyesület érdekében sokat szónokoltunk, sokat cikkeztünk: tegyük is érte, a mit tehetünk!

Maros-Vásárhely.

Dr. Lövy Ferenc.

Rabbik üdülő-telepe.

Az a szép eszme, melyet Dr. Büchler Sándor t. munkatársunk a Havi Közlöny 6. számában megpendített, nem csak a kartársak körében, hanem azon túl is élénk visszhangot keltett. A ki ismeri és megbecsüli azt a munkát, a melyet papjaink végeznek, a ki tudja, hogy mily nehéz anyagi gondok sulyosodnak rájuk és hogy minő lelki küzdelmükbe kerül a hitközség támogatását igénybe venni, hogy megrokkant testüket és fáradt lelküket néhány heti nyári üdülésben helyreállítsák, örömmel fogja felkarolni az eszmét, melynek megvalósítása nem oly nehéz, mint a milyennek az első pillanatban látszik. De anyagi eszközökre van szükség, a melyeket csak tanácsokkal és

hozzászólásokkal előteremteni nem lehet. Ha azt akarjuk tehát, hogy a terv valóra váljék, utána kell járnunk a dolognak és mindenkinek saját körében megtennie minden tőle telhetőt, hogy az a néhány ezer korona mennél előbb rendelkezésünkre álljon.

Nem mondhatjuk, hogy kartársaink eddig tulságos nagy buzgalmat fejtettek ki Egyesületünk érdekében. A hitközségek anyagi támogatása nagyon lassan jelenkezik, a nyugdíjintézet létesítésére szükséges adatok, a melyeknek beszerzése csak nem jár nagy munkával és senkire sem ró anyagi áldozatot, még mindig nem állanak rendelkezésünkre kellő számban, még a Havi Közlöny kiadásával járó, tisztán *dologi* költségek fedezésére szükséges előfizetési és tagsági díjak is csak lankán folynak be. Ilyen körülmények között nagy lelki erőre és kitartásra van szükségük azoknak, a kik szívesen vállalkoztak az Egyesület ügyeinek intézésével és e lap szerkesztésével járó nem csekély munkára abban a reményben, hogy a karszellem felébredése nem fog sokáig késni és hogy mindenki készségesen ki fogja venni részét a közös feladatok teljesítéséből, a kitűzött célok előmozdításából. Hiszen reményeink nem hiúsultak meg és köszönettel vesszük azt az érdeklődést is, a melyet t. kartársaink eddig tanusítottak ügyünk iránt, a mely a magyar rabbik egyetemes ügye. De sokkal nagyobb buzgalmat kell kérnünk, hogy gyorsabban haladhassunk előre és hogy sikeresebb legyen azok munkája, a kik odaadással dolgoznak.

Csak a napokban voltunk tanúi annak a hatalmas energiának, a melyel református lelkésztársaink ügyüket felkarolják. Ilyen erélyre és lelkesedésre, ilyen összetartásra és kartársi szeretetre van nekünk is szükségünk. Ha az meglesz, anyagi és erkölcsi erőnk gyarapodni fog, meg fogunk küzdeni a gondjainkra bízott feladatokkal; ha nem lesz meg, majd nem megyünk semmire.

Az üdülő-telep ügyét a legmelegebben ajánljuk t. kartársaink szíves figyelmébe és örömmel jelezzük, hogy a magyar rabbik törekvéseinek két nemes előmozdítója már is tanujelét adta annak a meleg jóakaratnak, a melyet joggal elvárhatunk azoktól, a kik első sorban kell, hogy a rendkívül üdvös intézmény létesítésén iparkodjanak.

Mesterünk *Dr. Bacher Vilmos* rektor, a ki mindig első helyen áll, a hol a rabbikar érdekeiről van szó, husz koronát ajánlott fel és *Dr. Fuchs Sámuel* hazánkfia, a luxemburgi nagyhercegség főrabbija, Egyesületünk lelkes hive, a következő levelet intézte az eszme megpendítőjéhez: „A Havi Közlöny utolsó számában olvastam cikkét: „Rabbik üdülő-telepe“. Ugy látom, hogy gyűjtést szándékoznak eszközölni, bátorkodom tehát legközelebb 25 frankot átnyújtani. *A hazához való szeretetem és a zsidó tudománynak magyar képviselői iránt való nagyrabecsülésem* oly őszinte, hogy nagy örömmel veszem ki részemet a szép műből. Vajha sikerrel járna a terv kivitele. Ha nem valósulna meg, legyen kegyes a jelzett összeget a rabbiképző-intézet könyvtári alapjának átutalni. Kitünő tisztelettel köszönti Dr. F. S.“

Krónika.

Az *ev. ref. egyház* kebelében, írja az „*Unitárius Közlöny*“ (1908 9. sz.), *Kálvin* miatt zűrzavar támadt. Az *ev. ref. egyház* Konventje megbizta Zoványi Jenő sárospataki theologiai tanárt, hogy a *Warga Lajos-féle* egyháztörténelmet revideálva adja ki. A könyv első két kötete megjelent, a harmadik is elkészült, de nem jelenhetett meg, mert a Konvent rájött, hogy a III. kötet „*Kálvin Jánosra* vonatkozó olyan részleteket tartalmaz, a mely az egyház tanításával ellenkezik“. A Tiszáninneni Egyházkerület közgyűlése megvizsgálta a dolgot és úgy találta, hogy az aggodalmaknak „elvitathatatlan komoly alapjuk van. Megdöbbenve látja, hogy romboló kéjjel tör *Kálvin Jánosnak* több század történetírása által igazolt érdemei ellen“. A Zoványi könyve többek között ezt tartalmazza: „nem az előhaladás, hanem a visszafejlődés érdekét munkálta“, „nem volt meg benne (*Kálvinban*) az az önfeláldozó bátorság, ami jellemző vonása egy reformátornak“, „a legvadabb türelmetlenséggé fajult erkölcsi szigora“. Ez az ügy a tavasz óta mindezideig lefoglalta az *ev. ref. egyház* vezetői s főképpen a sajtójuk figyelmét. A *Debreceni Prot. Lap* Zoványi védelmét, a *Sárospataki Ref. Lapok* és a *Prot. E. és I. Lap* az ellenkezőt teljesítette. De az *evangelikus egyház* köréből is elhangzott egy szózat a pozsonyi Theologiai akadémia tanári kara részéről dr. Masznyik Endre és Hornyánszki Aladár aláírásával, a mely „*Protestatio a gondolat-szabadság megtámadása ellen*“. A *protestatiót* indokolja azzal, hogy ez a *protestáns elv kérdése* és a *szabadság jogát* látják veszélyeztetve. A *Protestatio* két főbb pontja: „*Mi szabad protestánsok tiltakozunk, hogy társunk meggyőződésének szabad és őszinte kinyilvánítása miatt bántalmat és üldözést szenvedjen. Mint a tudomány szolgái tiltakozunk, hogy tudományos kérdések, melyek csakis a tudomány terén, tudományos fegyverrel intézhetők el, bizottságok által döntsessenek el*“. Ebben az egész ügyben az a sajnós, hogy az *elvi és tudományos* historiai dolgok összevegyültek az *egyház* kormányzás és *könyvkiadás* gyakorlati kérdésével s az utóbbiak miatt szenvedni kell azoknak is. A *Kálvin-kérdés* nem egyik vagy másik *egyház* kérdése, hanem a történelmi igazságszolgáltatásé.

Ugyanebben az ügyben Dr. Baltazár Dezső, az Orsz. Ref. Lelkésze Egyesület elnöke a „*Lelkésze Egyesület*“ 37. számában a következőket írja:

Egyesületünk egyik alelnöke: Kiss József nagy szolgálatot tett *egyházi közéletünknek*, hogy higgadt tárgyilagosság véleményét a *Dunántuli Protestáns Lapban* közre adta. Aláírom az ő nézetét s ennél fogva egyesületünk *közlönyében* mint az elnökség felfogását is szóról-szóra tolmácsolom.

„*Mikor a parochiális könyvtári bizottságot a konvent ülése után hamarosan összehívta az elnökség és kizárólag csak azt az ügyet tárgyaltuk, én — bár ismerem személyemnek csekély jelentőségét — felszólaltam s körülbelül ezt mondtam: igen nehéz helyzetben vagyunk tényleg. Mert a munkát már hivatalosan átvettük. Átvettük anélkül, hogy láttuk volna, pusztán a*

szerkesztő jelentése alapján (sőt az is kitünt, hogy még a szerkesztő se olvasta). Az átvételről a konventet értesítettük! Lapok után pedig értesítettük a lelkészi hivatalokat is, hogy a Warga-féle egyháztörténet III. kötete készen van s a napokban megkezdődik a szétküldés. Nem helyeslem, hogy — a látszat szerint — Zoványi szinte keresve-kereste az érveket, amelyekkel igazolhatná, hogy Kálvin nem tartozik a nagy, a valódi reformátorok közé. De azért a munkát kibocsáthatónak tartom; hiszen tudományos munka; nem a nép számára van szánva; a lelkészek és felsőbb iskolába is járt világiak fogják forgatni; ezek meg ugyanis ismerik az egyes kérdésekben az eltérő véleményeket is. Fölemlitem, hogy Kálvinról való felfogás nem hittétel; igen eltérő véleménnyel lehetnek róla ugyanazon felekezet — a mi felekezetünk — tagjai is. (Egyházmegyei gondnokot is ismerek, aki a legkeményebben elítéli a Servet-ügy miatt.) És ezért elítélni, büntetni senkit se lehet. Hiszen még hittételeket is szabad vizsgálat, vita tárgyává tenni tudományos szempontból. Csak azt tartom szükségesnek, hogy a bizottság — jól tömörítve az érveket — egypár, a könyvbe beillesztendő lapon nyilvánítsa ki, hogy nem ért egyet Zoványival a Kálvinról irt részt illetően; azt is kinyilváníthatja, hogy véleménye szerint Zoványi az újabb írók méltatásában, fölemlítése vagy agyonhallgatásában erősen érvényesülni engedte rokon- és ellenszenvét . . . E véleményemet Puky Gyula világi elnök ömértósága igen megszívlelendőnek mondotta. Más támogató azonban nem akadt és meghozatott az ismert határozat.

Ugyanigy vélekedtek — természetesen nem helyeselve Zoványi eljárását — Révész Kálmán és dr. Tüdős István is . . . Voltak hát, akik szelidebben, a szenzációt nemcsak nem hajhászva, de egyenesen kerülni óhajtvá, szerették volna elintézni ezt az ügyet. Nem sikerült.

De ha talán túlzásba estek is — s ezt már lehet vitatni — úgy a parochiális könyvtári bizottság és a konvent, mint a tizáninnyi egyházkerület ismeretes határozataikkal, azért még se találom az igazsággal megegyezőnek, ha a pozsonyi igen tisztelt tanári kar ezt mondja: „a hazai reformátusok a szabad gondolkodás, a szabad meggyőződés ellenségeinek táborába szegődtek“. Dehogy! Hisz akkor éppen a sárospataki theol. akadémiai tanári kart kellene legelőször helyéről előmozdítani! Pedig erre, ugye senki se gondol. A híres husvéti igazság miatt egy pataki tanárnak se görbült meg a hajszála se!

Az azonban csakugyan feltűnő lehet bárki előtt is, hogy éppen ott buzgólkodniak jobb üggyhöz méltó erőfeszítéssel egy — bármilyen nagy történeti személy tekintélye és nimbusza sérthetetlensége körül, ahol azokon a hittani igazságokon, amelyeken felekezetünk élete nyugszik, oly könnyen tulateszik magukat.“

*

Az Országos Református Lelkész-Egyesület szept. 29-én tartotta meg Budapesten második kongresszusát, még pedig a tavalyinál is nagyobb ér-

deklódés mellett. Az egyesületnek 1600 tagja van, a kik közül több mint hatszáz vett részt az idei kongresszuson. A kongresszust 28-án a Lónyai-utcai főgymnasium disztermében megtartott választmányi gyűlés előzte meg, a melyen a kongresszus egész anyagát (előadások, határozati javaslatok és indítványok) előkészítették. A tagok elszállásolásáról a budapesti rendező-bizottság gondoskodott. Az ismerkedési estély az Andrássy-uti Dréher-féle sörcsarnokban volt.

A kongresszust a Kálvin-téri templomban tartott istentisztelet vezette be. A tágas templom megtelt a lelkész-egyesület tagjaival, hozzátartozóikkal és az érdeklődő közönséggel. *Gergely Antal* mezőturi lelkész nagy hatással mondotta el Zsid. 13, 9—14 alapján felépült magvas beszédét, melynek meghallgatása után az egész gyülekezet átvonult az új városháza disztermébe. A terem földszinte zsufolásig megtelt kongresszusi tagokkal és hallgatósággal, a karzatokon a lelkészcsaládok igen nagy számban megjelent hölgytagjai foglaltak helyet.

A kongresszust *Dr. Baltazár Dezső*, az egyesület nagyérdemű elnöke, magas szárnyalású, rendkívül tartalmas és hatásos beszéddel nyitotta meg, a melyből a következőket közöljük:

Isten segedelmével az akadályok sokszor leküzdhetetlennek látszó torlaszán keresztül sikerült kiépíteni egyesületünk országos szervezetét akként, hogy ma már a tagok, az egyházmegyei egyesületek útján, eleven összeköttetésben vannak az országos szervezettel. Hatalmas szervezet! a melyben másfélezer magyar kálvinista lelkész egységes, önkéntes ereje védi és érvényesíti anyaszentegyházunk és hazánk érdekeit.

A kiépült hatalmas szervezetre mindamellett is vegyes érzelmekkel tekinthetünk. Öröm a sikert látni; míg másfelől fájnak az okok, a melyeknek közvetlen hatása alatt szervezkedtünk és a cselekvés terére léptünk.

Csak az ítélet komolyságán magát tultevő felületesség mondhatná ma már azt, hogy itt divatos áramlatok, üres jelszavak, egyéni hiuság viszketegje a mozgató és alkotó tényezők. Ez ellen komoly tiltakozás volna a magyar kálvinista papság hagyományos jelleme, mely csak a hosszútűrésben képes végletekre; de illegitim eredetű, korrupt természetű, kétes értékű, egyéni célu kalandokra nem volt kapható soha. Az életnek nagyon is reális kényszere: a nélkülözés; a haboknak a párkányig nötte; az ellenreformáció által felkorbácsolt pusztító áradat; a sebek szaggatásának folytonossága; az örvény torka és a belőle fölfelé ásitó végveszély az, a mi felriasztott az álomból, a mi összekényszerítette a szétszórt csontokat, reájuk rakta a cselekvés erejének izomrostjait, megmozdította a vérkeringést, a mely a szeretet szivéből viszi, hajtja a tagokba az életöszton pirosságát és a kölcsönös vonzódás melegét.

A szervezés és erőgyűjtés munkája foglalta le az elmúlt év legnagyobb részét. Békés viszonyok között, a mikor a közhangulat a könnyű megértés és türelem számára tartja készen a lelkek talaját, semmi különös nehézséggel

nem járna az ilyen munka. De a mikor egyházunkon belül valami érthetetlen indulat ostroma zudul azokra, a kik az elkövetkezett baj és vesély okára rámutatnak s az eddigi hibás nyomokat elhagyva, a szabadulás irányát más ösvényen keresik; egyházunkon kívül pedig egy a mult sötétjéből visszatérő világ a rajtakapottnak dühével támad a titkon formálódó cirkulusok zavaróira, ilyen időkben a szervezés és erögyütés munkája is a nyugalom és külső tisztesség kockázatát jelenti a vezérekre nézve. Tudunk is felmutatni sebeket bőven, a melyek azonban nem fájnak, mert állandóan harmatoz rájuk a szent célért teljesített kötelesség öntudatának jótékony balzsama.

Nem is csoda, ha egyesületünk, mely az energikus cselekvés programjával indult és bizonyos megzavart egyensúly helyreálltának lehetőségével fenyeget: egyházi életünk bizonyos köreinek neheztelését vonja magára. Egyházi életünk annak idején a reá nézve kedvező liberális politikai idöszakban összekapcsolódott az állammal s most sem tud lemondani a belső viszonynyal járó, de hallgatás és elnézés ellenszolgáltatását igénylő kényelemről, a mikor az uralkodó politika épen ellenkező sarokra fordult. Ezért kell fokozott éberséggel ügyelni egyháztársadalmi téren egyházunk liberális közszellemére, a mely a lelkiismereti szabadság és ennek ikertestvére: a magyar alkotmányos szabadság legfőbb biztosítékát képezi. A mai idök jelei szomorúak. A tárgyilagos bírálatot türelmetlenség fogadja. Az igazság kimondásának kemény emberei üldözés tárgyaivá lesznek a kis-király-rendszer uralma alatt, a mely rendszer lehet gépszerűségig pontos kormányzati rendszer, de a demokratikus kálvinista szellem romjain.

Még kevésbbé lehet csodálni, ha az uralkodó politikai irányzat találja kellemetlennek egyesületünket, a mely a maga demokratikus, liberális és nemzeti határozott programjával intézményes vétó mindazon politikai kormányzati és törvényhozási tények ellen, a melyekből a még be nem vallott, de tényleg elkövetkezett reakciós helyzet kialakult. Alapszabályunk megerősítésének késedelmét is erre a forrásra vagyunk kénytelenek visszavinni. Elvi és taktikai koncessziókat téve, talán ki lehetett volna könyörögni a megerősítést, de erre az utra lépni sem belső meggyöződésünk, sem egyesületünk komoiysága, méltósága nem engedett. Ha multunk érdeme, célunk hazafiasága, eszközeink valláserkölcsi nemessége, törekvéseink tisztasága s a magyar egyesületi jog ereje nem nyom eleget a mérlegben s ha ebbe a mérlegbe Brennus kardját nincs módunkban belevetni: önérzetünk árát nem fogjuk belevetni soha. A legmagyarabb egyház papságának országos egyesülete élni és működni kénytelen, élni és működni fog, a magyar állam hivatalos jogi védelme nélkül. Egyesületünk nem pártpolitikai tényező, pártpolitikai akcióval tehát nem foglalkozhatik, de egyéneinek politikai hatásában bizonyára meg fogják érezni a méltatlan bánásmód ellenszolgálatát.

A mig egyik kezünkben a karddal, másikban a vakoló kanállal, küzdve és bizva, adva méregtelen, kapva mérgezett fegyverek sebeit, szenvedve és türve, kérve, buzdítva, bátorítva folytattuk a szervezés következetes, szakadat-

lan, verejtékes munkáját, addig nem szüntünk meg figyelni a nagy egyházpolitikai mezőn felmerülő aggasztó jelenségeket; a veszélyre figyelmeztetve, a védelemre felhiva a közvéleményt, egyuttal lelkesen s nem eredménytelenül munkálva egy nagy liberális szövetség létrejöttét, melyben összeadhassa és kifejthesse hazafias munkáját minden ember, a ki a klerikális reakcióban nemzeti veszedelmet lát.

Ez a veszedelem pedig érkezett aggresszív provokáló módon, kikényszerítve bennünket békés otthonunkból a keserű küzdelem terére.

Hogy pedig egyesületünk sikerrel szolgálhassa az anyaszentegyházat és a magyar hazát, erőssé kell magát tenni egészében és egyéneiben, anyagilag és szellemileg. Hiszen korrelatív dolgok ezek. Anyagilag a lelkeszi fizetés rendezésének törvényben biztosított korszerű mértékével, a melynek garantiája a pártok, osztályok, felekezetek, áramlatok, hangulatok felett álló fejedelem, a legalkotmányosabb koronás király, a ki megtartja és megtartatja, a mire oda adta a legfelsőbb kézjegyet, szellemileg a fokozott önképzés s a jövő generációt tekintve a gyökeresen megformált lelkeszképzés hathatós eszközeivel. Nekünk pedig ki kell szállani a nyílt tengerre s mélyre bocsátani a hálót. A református egyház demokratikus egyház. Benne nem a nép felett, hanem a néppel, annak részesítésével, jogosításával, egyháztársadalmi evangilizálásával lehet erős hitéletet és a pokol kapuin is diadalmaskodó autonomikus közszellemet teremteni.

A két beszédet a kongresszus határozatából sokszorosítani és terjeszteni fogják. Örvendetes tudomásul vették az Orsz. Ref. Tanítóegyesület üdvözlő és testvéri munkálkodást felajánló átiratát és az elnök indítványára üdvözölték Zsilinszky Mihályt, Antal Gábort, Degenfeld József grófot, Eröss Lajost és Tisza István grófot, a protestantizmus ügyének tett újabb szolgálataikért.

A titkári jelentés, mely az egyesület sikeres előhaladásáról tett bizonyosságot és a számadás megvizsgálására kiküldött bizottság jelentését, mely a múlt év bevétele 7530 K. 57 f., kiadásaképpen pedig 5437 korona 02 fillér összeget mutatott ki, tudomásul vették és az egyesület eddigi elnökét és tisztikarát nagy lelkesedéssel három évre újra választották.

Dr. Székely József terjesztette be azután határozati javaslatát az 1848. XX. t. c. végrehajtása tárgyában, a melynek alapján kimondja a kongresszus, hogy követeli a tökéletes viszonyosságot és egyenlőséget, a törvény 3. §-ban biztosított egyforma segítséget, de eleve tiltakozik minden olyan kivétel ellen, mely az 1848. XX. t. c. részleges végrehajtása címén bármelyik egyházat újabb előjogokhoz, anyagi kedvezményekhez akarja juttatni s a nevezett törvény végrehajtását a bármelyik felekezet előnyére szolgáló feltételekhez köti.

A *Ne temere* pápai dekrétumot *Dr. Tüdős István* ismertette. Javaslata kimondja a kongresszus, hogy az a magyar tételes törvénybe, a különféle felekezetek közötti békés egyetértésbe és a közerkölcsiségbe ütközik, botránycsónak tekintendő, a mely miatt felvilágosítandók és felhívandók azok, a kik alatta szenvednek, hogy a türelem és szeretet egyházába térjenek át. El-

határozták továbbá, hogy a dekrétum érvényesülésének megakadályozása végett a képviselőházhoz fordulnak és hogy az egész ügyet népszerű füzetben fogják az egyházközönséggel ismertetni.

Veress Jenő, a jezsuita rend recepciójáról szól. Történelmi és jogi alapon bizonyítja, hogy a rend törvényesen hazánkban recipiálva nincs, csupán vendégjogot élvez a r. kath. egyháztól, melylyel magánjogi viszonyban van. Javaslat, hogy a lelkészegyesület mondja ki: 1. hogy a jezsuita-rend esetleges törvényes bevétele, országgyűlési recepciója, közjogi korporációvá nyilvánítása, birtokszerzési joggal való felruházása és minden erre irányuló kísérlet ellen eleve is felemeli tiltakozó szavát, 2. elvárja minden tagjától, hogy tőle telhetőleg ebben a szellemben működik mind egyházi, mind társadalmi téren.

A *lelkészi fizetés rendezésére* vonatkozó memorandumot, mely a törvényben megállapított 2400 K. fizetést és korpótléket sürgeti, a konventnek és képviselőháznak adják át és kérik annak igazságos elintézését a kormánynál.

Behatóan tárgyalták a *lelkészképzés reformját* és kimondották, hogy az egyetemeken protestáns theologiai fakultások állítandók fel, a theológiára a testi és lelki arravalósággal bírót kell felvenni, a lelkészképzés középpontját a biblia képezze, a szociológia felveendő a tanulmányok közé, a theol. tanárok, különösen a gyakorlati theologia tanára lekipásztori gyakorlattal is bírjon. Kimondották továbbá, hogy egyetemes lelkészképesítő-bizottság alakítandó és a lelkészjelöltek internátusi nevelése mellett foglaltak állást.

Tárgyalták az *adócsökkentési segély* és a *nyugdíjintézet* ügyét, az *evang. szövetségbe való belépést*, a *Kálvin-jubileumot*, a *Közös Bevásárlási Szövetség* szervezését, az *internátus* és az *árvaházalap* ügyét, a *vasárnapi és ünnepnapit teljes munkaszünetet* és elfogadták a *papi egyenruhára* vonatkozó javaslatot, mely a Nemes Antal kortörténeti festőművésztől tervezett és bemutatott mintát ajánlotta.

Az Országos Rabbiegyesület rendes tagjainak sorába léptek: 120. Dr. Austerlitz Májer (Eperjes), 121. Dr. Bande Zoltán (Csongrád), 122. Dr. Fuchs Sámuel (Luxemburg), 123. Dr. Horovitz József (Karánsebes), 124. Klein Lipót (Kápolnásnyék), 125. Dr. Rudolfer Antal (Alsólendva) és 126. Dr. Singer Jakab (Temesvár).

A tagsági díj (4 korona) Dr. Edelstein Bertalan egyesületi pénztárhoz (Budapest, III., Lajos-u. 9. II. em. 12 a.) küldendő, a kinél az új tagok is jelentkeznek.

Tartalom: Istentiszteletünk. I. — A rabbikar tekintélye. Dr. Blau Lajos. — Szervekedési mozgalmak. Dr. Bernstein Béla. — Lelkészkedjünk. Mehr Miksa. — Kopenhágai emlékek. Dr. Venetianer Lajos. — Mit tegyünk? Dr. Fischer Gyula. — Egyesületünkért. Dr. Lövy Ferenc. — Rabbik üdülő-telepe. — Krónika. — Az ORE rendes tagjai.

Nyomatott Fischel Fülöp Fia könyvnyomdájában Nagykanizsán.